

Проект «14 години подпомагане на земеделските системи с висока природна стойност в България. Научени уроци за социално-икономическите и политически предизвикателства, предопределящи загубата на културен ландшафт в Средиземноморския район»

14 ГОДИНИ ПОДПОМАГАНЕ НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ СИСТЕМИ С ВИСОКА ПРИРОДНА СТОЙНОСТ В БЪЛГАРИЯ: НАУЧЕНИ УРОЦИ

Янка Казакова и Вяра Стефанова

2022

Disclaimer: Тази публикация отразява възгледите на нейните автори и фондация MAVA не носи отговорност за каквото и да е използване на информацията, съдържаща се в нея.

Съдържание

Използвани съкращения	2
Въведение	3
I. Публично подпомагане на земеделието с ВПС: научени уроци	4
1.1. Въведение.....	4
1.2. Публични мерки за подпомагане на земеделието с ВПС в България.....	5
1.3. Прилагане на подпомагането за земите с ВПС след 2007 г.	10
1.4. Резултати от подпомагането на ОСП върху земеделските земи с ВПС	13
1.5. Подпомагане на земеделието с ВПС: Научени уроци и препоръки	15
II. Проекти на донори/ НПО, подпомагащи земеделието с ВПС	21
2.1. Донорски проекти, допринасящи за земеделието с ВПС в периода 2007-2020	21
2.2. Основни постижения на проектите за земеделските системи с ВПС	25
2.3. Основни научени уроци от донорските проекти, подпомагащи земеделието с ВПС.....	26
2.4. Основни препоръки от донорските/НПО проекти за земеделие с ВПС ...	28
III. Основни социално-икономически предизвикателства пред земеделието с ВПС в България.....	29
3.1. Провеждане на проучването сред земеделски стопани, поддържащи земеделски земи с ВПС	29
3.2. Основни характеристики на участниците в проучването.....	29
3.3. Продукция в стопанствата и реализацията ѝ	31
3.4. Приходи в стопанствата и подпомагане на стопанствата	32
3.5. Знания за земеделските земи с ВПС и необходимост от информация и съвети.....	34
3.6. Развитие на земеделските стопанства.....	35
3.7. Очаквания за бъдещо развитие на стопанствата и предизвикателства	36
3.8. Обобщение на социално-икономическите промени и предизвикателства	38
IV. Основни изводи и препоръки относно земите с висока природна стойност	41
Използвана литература	44

Използвани съкращения

АЕ	Агро-екология
BG	България
БДЗП	Българско дружество за защита на птиците
ОСП	Обща селскостопанска политика
ЕЗФРСР	Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони
ЕАОС	Европейска агенция за околната среда
ЕFNCP	Европейски форум за опазване на природата и пасторализма
ЕС	Европейски съюз
ГЕФ	Глобален екологичен фонд
ГИС	Географска информационна система
ВПС	Висока природна стойност
ВПС1	Агроекологична схема за опазване на затревените площи с ВПС
ВПС4	Агроекологична схема за опазване на птиците в обработваеми земи
СЕПП	Схема за единно плащане на площ
СИЗП	Система за идентификация на земеделските парцели
СЗИСС	Система за знания и иновации в селското стопанство
ЖЕ	Животинска единица
МЗГ	Министерство на земеделието и горите
МАВА	Фондация МАВА
НССЗ	Национална служба за съвети в земеделието
НПО	Неправителствена организация
НОР	Необлагодетелствани райони
ПД М6	План за действие М6
ПЕС	Плащания за екосистемни услуги
ПРСР	Програма за развитие на селските райони
СТЕП	Сдружение за териториален и екологичен просперитет
СИЦ	Съвместен изследователски център на ЕС
ПРООН	Програма за развитие на ООН
UNEP	Програма на ООН за околна среда

Въведение

България е сред страните с най-високо биоразнообразие в Европейския съюз (ЕС). През 2007 година¹, България определя дела на земеделските земи с висока природна стойност (ВПС) между 30% (ПРСР 2007-2013) и 37.3% (Paracchini et al., 2008). През 2019 година Европейската агенция за околна (ЕАОС) посочва, че България е сред страните в ЕС с най-висока загуба на земеделски земи с ВПС поради интензификация и изоставяне на земите. Резултатът е притеснителен, имайки предвид амбициозните схеми за подпомагане на земеделските земи с ВПС чрез Програмите за развитие на селските райони (ПРСР) след 2007 г., както и редица схеми, разработвани в рамките на различни донорски проекти, насочени към земеделието с ВПС.

През 2020 година, в рамките на проект „Обща инициатива за политиките“ по План за действие М6 (ПД М6) за „Насърчаване на устойчиви практики на земеползване“ на фондация МАВА, СТЕП извърши оценка на промените в земеделски площи, определени като земи с ВПС през 2007 г. и състоянието им през 2019 г. Регистрирахме значителна загуба от минус 39% спрямо площта на земеделските земи с висока природна стойност за 2007 г. По-голямата част е резултат от загубата на постоянно затревените площи – приблизително 500 000 ха (ВПС тип 1) в планински и полупланински райони, както и загубата на смесено земеползване – приблизително 100 000 ха (ВПС тип 2). Значителна част от оставащите земеделски площи с ВПС от 2007 г. до 2020 г. са превърнати в обработваеми земеделски земи.

През 2021 г. СТЕП спечели финансиране от фондация МАВА² за (1) извличане и формулиране на научени уроци за подкрепата от ОСП и различните донорски проекти, и оценка на съществуващите социално-икономически предизвикателства пред земеделието с ВПС, и (2) разпространение на резултатите сред вземащите решения на национално ниво и партньорите на МАВА по ПД М6 от Алианса за Средиземноморска природа и култура.

Целта на настоящия синтезиран доклад е да представи основните резултати от анализа. Първи раздел се фокусира върху подпомагането в рамките на ОСП. Опитът от схемите, разработени в рамките на различни донорски проекти е обобщен във втори раздел. Трети раздел представя виждането на земеделските стопани по отношение на подпомагането за земеделието с ВПС и социално-икономическите предизвикателства пред тях. Всеки от разделите завършва с изводите на експертите на СТЕП по отношение на подпомагането на земите с ВПС. Последният раздел обобщава основните изводи и препоръки по отношение на подпомагането на земеделието и земеделските стопани с ВПС.

---

¹ България се присъединява към Европейския съюз на 1 януари 2007 г.

² Грантово споразумение 21073/11.06.2021г.

I. Публично подпомагане на земеделието с ВПС: научени уроци

1.1. Въведение

Земеделските земи с ВПС обхващат „тези райони в Европа, в които земеделието е най-големият (обикновено доминиращ) начин на ползване на земите и в които земеделските дейности подкрепят и са свързани с изключително богато разнообразие на видове и местообитания или наличие на видове, опазването на които е от значение за Европейския съюз, или на комбинация от двете“ (Andersen et al., 2004). Земеделските земи с ВПС се категоризират в 3 основни типа (Фигура 1). Тип 1 обхваща земеделските земи с преобладаваща полу-естествена растителност. Тип 2 се характеризира с мозаечен ландшафт от малки парцели, характеристики на ландшафта и полу-естествена растителност. Тип 3 са земеделски земи, които са важни за редки или застрашени видове (основно птици), но от друга страна могат да бъдат с ниска природна стойност по отношение на разнообразието на видовете и на местообитанията..

През 2007 година Министерство на земеделието определя потенциалните земеделски земи с ВПС, като адаптира подхода на ЕАОС/СИЦ. Той използва релевантните кодове на Корин земно покритие (Corine land cover), зоните от Натура 2000 и други достъпни ГИС данни за биоразнообразието и ги пресича с физическите блокове в СИЗП (МЗГ, ПРСР Приложение 1, 2007). В резултат на това 951 256 ха затревени площи, 359 611 ха обработваеми земи, 279 013 ха смесено земеползване и 40 155 ха трайни насаждения са определени като потенциални земеделски земи с ВПС.

Фигура 1. Типове земеделски земи с ВПС в България

ВПС Тип 1

Полу-естествени
затревени площи

Снимка: В. Стефанова

ВПС Тип 2

Мозаечен ландшафт

Снимка: Я. Казакова

ВПС Тип 3

Обработваеми земи важни за
опазване на видовете

Снимка: Я. Казакова

България разработва едни от най-амбициозните схеми от ПРСР за подпомагане на земеделските земи с ВПС още преди присъединяването си към ЕС. Агро-екологичните схеми са насочени към ВПС тип 1 (затревени площи) и ВПС тип 3 (обработваеми земи). Независимо от добрия дизайн, прилагането на мерките е проблематично. Докладът на ЕАОС от 2019 г. включва България сред страните с най-голяма загуба на земеделски земи с ВПС.

Този раздел започва с кратък преглед на мерките от ПРСР и обобщава официалните данни от тяхното прилагане в двата програмни периода. Анализът за въздействието върху земеделските земи с ВПС се базира на официалните годишни бази данни на СИЗП за земеделските площи, допустими за подпомагане в рамките на ОСП. В края на раздела са формулирани научените уроци и препоръките към бъдещите публични мерки за подпомагане.

1.2. Публични мерки за подпомагане на земеделието с ВПС в България

Разработваните агро-екологичните мерки в България винаги са включвали подпомагане на пасищата и ливадите, заради ключовото им значение за опазване на биоразнообразието в страната (Фигура 2). В програма САПАРД, агро-екологичната мярка се нарича “подпомагане на полу-естествените местообитания”. След публикуването на доклада на Андерсен за земеделските земи с ВПС в Европа през 2004 г. и приоритизирането на земите с ВПС в Регламента за развитие на селските райони (Регламент 1698/2005 ЕЗФРСР), схемата се разширява и се преименува на “Подпомагане на земеделските земи с ВПС”. Всъщност са включени две агроекологични схеми за земеделските земи с ВПС. ВПС1 се фокусира върху подпомагането на затревените площи, докато ВПС4 е насочена върху подпомагането на обработваеми земи с ВПС важни за опазване на определени видове птици. Всички агроекологични ангажименти, поемани от земеделските стопани, са за минимум 5 години.

Фигура 2. Периоди на публичното подпомагане на земеделието с ВПС в агро-екологичната политика на България

Източник: Казакова-Матева, Я., 2019

Мярка „Компенсаторни плащания за Натура 2000 за ограничения при ползването на земеделските земи (обработваеми земи, затревени площи, трайни насаждения)“ също е включена в ПРСР 2007-2013 и прилагането ѝ стартира от 2011 г. Ангажиментите на земеделските стопани, прилагащи мярката, са едногодишни.

Агроекологичните мерки включват и други схеми, които потенциално могат да допринесат за поддържането на земеделските земи с ВПС в страната. Такива схеми са „традиционно животновъдство“, подпомагащи пашата на високопланинските пасища за минимум 3 месеца годишно, както и „опазването на застрашени от изчезване местни породи животни“ и схемата за опазване на „традиционни овощни градини“, насочена към подпомагането на мозаечно разположени овощни градини. Целите на тези схеми не са директно насочени към опазването на земите с ВПС и е трудно да се оцени реалният им принос за опазване на земите с ВПС.

1.2.1. Схема за подпомагане на затревените площи с ВПС (ВПС 1)

Първоначално схемата е планирана като водещото подпомагане на земеделските земи с ВПС, отчитайки значителния териториален обхват за затревените площи с ВПС в България (приблизително 1 млн. ха). Също така, тя е насочена към подпомагане на затревените площи в Натура 2000 в периода преди официалното издаване на заповедите за обявяване и плановете за управление на зоните от Натура 2000.

Изискванията за управление се запазват почти без промени в двата програмни периода (Каре 1). Основните промени са свързани с:

- Намаляване на максималната гъстота на паша на хектар от 1.5 ЖЕ/ха на 1 ЖЕ/ха;
- Включване на изискване за изнасяне на окосеното сено от площите за ПРСР 2014-2020; и
- Намаляване на нивото на подпомагане от 151 EUR/ха на 126.80 EUR/ха за поддържане чрез паша и на 113.51 EUR/ха за поддържане чрез косене.

Каре 1. Изисквания за управление на схемата за поддържане на земеделските земи с ВПС (ВПС 1)

- Всяка година земеделските стопани трябва да определят дали затревените площи ще се поддържат с косене или с паша;
- Не се разрешава използването на минерални торове и пестициди;
- Забранява се разораването и отводняването на затревените площи;

За поддържане чрез косене:

- Позволява се пашата в ливадите след последната коситба (с изключение на горските ливади)
- Период на косене: 15 юни - 15 юли за равнините; 30 юни – 15 август за планинските НОР

- Косенето трябва да се извършва ръчно или чрез бавно-оборотни машини за косене от центъра към периферията, или от единия край на парцела към другия
- *Окосената трева трябва да се изнася от парцела (в периода 2014-2020)*

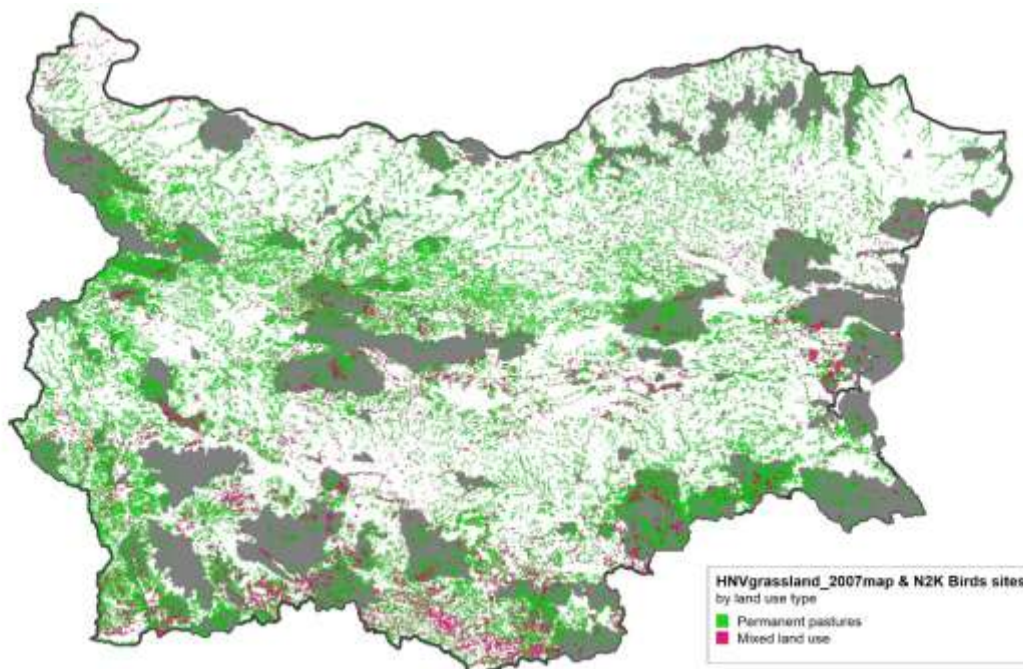
За поддържане чрез паша:

- Поддържане на гъстота на паша между 0.3-1.5 ЖЕ/ха (1 ЖЕ в периода 2014-2020).
- Гъстотата на паша трябва да се спазва на всички пасища в блока на земеделското стопанство

Източник: ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020

Териториалният обхват на затревените площи с ВПС (ВПС 1) се базира на картата на земеделските земи с ВПС от 2007 г., изготвена специално за нуждите на агро-екологичната мярка (Фигура 3). Всяка затревена площ в СИЗП (постоянни пасища или площи със смесено земеползване), попадаща в границите на картата със земеделски площи с ВПС, е допустима за подпомагане по схемата за ВПС 1. По този начин потенциалните площи, допустими за подпомагане са приблизително 1 млн. ха (951 256 затревени площи и 279 013 ха смесено земеползване). Заложените цели относно площите за подпомагане за цялата агро-екологична мярка, независимо от избраната схема, в периода 2007-2013 са 110 000 ха, а в периода 2014-2020 са 113 000 ха.

Фигура 3. Териториален обхват на схемата за поддържане на затревените площи с ВПС (ВПС 1) и мярката за Натура 2000

Източник: Карта на Я. Казакова

1.2.2. ВПС 4 схема за подпомагане на обработваемите земи, важни за птиците

Схемата ВПС4 е насочена към подпомагане на обработваемите земи – източник на храна за птиците в орнитологично важните места. В тази връзка, изискванията за управление са свързани с осигуряване на достатъчна хранителна база на целевите видове птици, като земеделските стопани могат да избират да прилагат една или няколко дейности (Каре 2).

Схемата ВПС 4 претърпява няколко значителни промени през двата периода на прилагане, свързани с изискванията за управление, териториалния обхват и нивата на плащане. Промените опростяват значително схемата (т.е. изискванията за управление са понижени), нивата на плащане са по-привлекателни (увеличени) и целевият обхват е увеличен (разширен е териториалният обхват).

Каре 2. Изисквания за управление по схема ВПС 4 за опазване на птиците в обработваемите земи

ВПС 4 в периода 2007-2013	ВПС 4 в периода 2014-2020
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Да се оставят малки по размер, разорани, но незасети, площи с размери 4x4 м (16-25 кв.м , в посевите с есенни култури (есенници), като на всеки хектар има по 4 квадрата с определените по-горе</i> • <i>Да се оставя зимна покривка на полетата, предназначени за засяване с пролетни култури;</i> • <i>Да се оставят на 5 годишен ротационен принцип некултивирани и неразорани площи (благоприятна за дивата природа угар) за период от две години, в земеделски земи с интензивно монокултурно производство. Тези площи трябва да бъдат 10-20% от площта, с която земеделският стопанин кандидатства, но не по-малки от 1 ха, и да бъдат цялостни, нефрагментирани парчета земя, с по 1 м свободна от растителност ивица по границите, която да се разорава 2-3 пъти годишно (но не между март и юли), с цел предпазване разпространението на плевели в прилежащите култури;</i> • <i>Да не се прибира реколтата по-рано от 31 юли в площи с гнезда на ливадния блатар (Circus pygargus);</i>	<p>Поне 50% от блока на земеделското стопанство да е засято със зърнени култури;;</p> <p>Засаждане на поне 50% от площите със зимни култури и 30% с царевица в местообитания на Червеногушата гъска;</p> <p>Да не се прибира реколтата по-рано от 31 юли в площи с гнезда на ливадния блатар (Circus pygargus););</p> <p>Преобразуване на обработваеми земи в пасища в местообитания на Царския орел и Египетския лешояд</p>

• *Да не се използват пестициди (вкл. родентициди от второ поколение) и минерални торове, освен за локализирано третиране срещу инвазивни плевели, например селективна употреба на някои хербициди като Фуазифоп-П-бутил или подобни, но не през март заради затревените участъци и угарите, оставени заради биологичното разнообразие.;*

Агроекологични дейности за зимуващите гъски.

- Поне 50% от блока на земеделското стопанства да е засято със зърнени култури;
- Забранява се използването на хербициди в периода 15 октомври – 1 март;
- Преобразуване на обработваеми земи в пасища в местообитания на лалугера, Египетския лешояд и Царския орел и тяхното последващо екстензивно управление (макс. 1,5 ЖЕ/ха).

*Изискванията за управление през периода 2007-2013 в курсив, не са продължени в периода 2014-2020.

Промените в нивата за плащане водят до увеличаване при дейностите, които представляват интерес за земеделските стопани с обработваеми земи. Например нивата за плащане за дейността „Да не се прибира реколтата по-рано от 31 юли в площи с гнезда на ливадния блатар“ се увеличават от 35 EUR/ха на 110 EUR/ха. Нивата на плащане за дейностите, които земеделските стопани не са склонни да прилагат (напр. превръщане на обработваеми земи в пасища), се намаляват от 324 EUR/ха на 278 EUR/ха.

Първоначалният обхват на схемата ВПС4 за опазване на птиците в обработваемите земи се базира на картата за определяне на потенциалните земи с ВПС от 2007 г., както и на местообитанията на целевите видове птици. Това прави мярката изцяло фокусирана върху птиците и техните конкретни местообитания. Едрите земеделски стопани с обработваеми земи не са съгласни с това „усложнение“ на прилагането и Министерство на земеделието променя обхвата на мярката. Новият териториален обхват (от 2012 г. нататък) включва всички обработваеми земи на територията на землищата, които се пресичат с местообитанията на целевите видове птици – независимо дали местообитанието е 0,1 ха или цялата площ на землището. Това води до значително увеличаване на допустимите за подпомагане обработваеми земи и оказва отрицателно влияние върху наличните средства за агро-екологичната мярка за периодите 2007-2013 и 2014-2020.

1.2.3. Мярка „Натура 2000 за земеделски земи“

Прилагането на мярката „Натура 2000 за земеделски земи“ започва през 2011 г. Целта е да се компенсират земеделските стопани с издадени заповеди за ограниченията при земеделската им дейност в зоните от Натура 2000. Мярката е планирана за зоните, попадащи в обхвата на Директивата за дивите птици и на Директивата за природните местообитания. Мярката, обаче, се прилага само в зоните за дивите птици, тъй като зоните за местообитанията нямат издадени заповеди за обявяване до 2020 г.

Ограниченията за земеделската дейност са общи и в зависимост от вида на земеползването – за обработваеми земи, затревени площи и трайни насаждения (Каре 3). Нивата на плащане отчитат и географското положение на зоната от Натура 2000 – в планински или равнинни райони, или в райони с други ограничения. Поетите ангажименти са едногодишни.

Земеделските стопани със затревени площи в Натура 2000 не могат да кандидатстват за подпомагане по агроекологичната схема ВПС1, независимо, че нивата за подпомагане по схемата за ВПС 1 са по-високи.

Териториалният обхват на мярката Натура 2000 обхваща всички земи в СИЗП в границите на зоните за птици в Натура 2000, за които има издадени заповеди за определяне (Фигура 2, площите в сив цвят). Официалната цел за подпомаганите площи за периода 2007-2013 г. е 180 000 ха, която поради изключително големия интерес от страна на земеделските стопани е увеличена на 385 000 ха.

Каре 3. Ограничения върху земеделската дейност в зоните за птиците от Натура 2000

Общи ограничения:

- Забрана за премахване на характеристики на ландшафта (синори, единични и групи дървета) в земеделските земи;
- Забрана за използване на не-селективни пестициди.

Ограничения за затревените площи (в зависимост от географското местоположение на зоните от Натура 2000):

- Забрана за косене на ливадите преди 1 юли;
- Забрана за косене на ливадите от периферията към центъра с бързо-оборотни машини и преди 15 юли ;
- Забрана за косене на ливадите от периферията към центъра преди 15 юни;
- Забрана за използване на минерални торове и пестициди в пасища и ливади.

1.3. Прилагане на мерките за подпомагане за земите с ВПС след 2007 г.

Данните за прилагането и подпомогнатите площи с ВПС по различните мерки на ПРСР ясно показват, че мярка Натура 2000 за земеделски земи е най-атрактивна, следвана от агро-екологичната схема ВПС4 за опазване на птиците в обработваеми земи и схемата ВПС1 за опазване на затревените площи (Фигура 4). В периода се наблюдават

промени в размера на подпомаганите площи, но размера им е най-висок през 2015 г., когато едновременно се прилагат схемите от ПРСР от двата програмни периода 2007-2013 и 2014-2020.

Фигура 4. Заявени за подпомагане площи по мерките, насочени към земи с ВПС

Източник: Собствени изчисления на база на данните от Комитета за наблюдение на ПРСР

Най-много площи по схемата ВПС1 за опазване на затревените площи има през 2015 г., когато се подпомагат повече от 50 000 ха пасища и ливади с ВПС. Най-малко са подпомогнатите затревени площи през 2009 г., поради големият брой на санкционирани земеделски стопани през първата година на прилагане на схемата ВПС1. През 2008 г. са подадени заявления за подпомагане на почти 32 000 ха затревени площи. За съжаление, някои земеделски стопани са санкционирани поради технически проблеми – като липсващи подписи на заявленията за подпомагане или липсващи документи. Най-голям брой санкции са наложени поради недопустимостта на пасища с голям брой храсти и дървета върху тях (Agrotec, 2010). Това води до създаване на негативна нагласа за схемата ВПС1 и повечето от земеделските стопани оттеглят заявленията си и се въздържат от кандидатстване през следващите години.

Най-много площи по схемата ВПС4 за опазване на птиците в обработваемите земи се подпомагат след значителното опростяване на мярката през 2012 г. След две години на умерено усвояване (2013-2014г.), през 2015 г. интересът към мярката в допустимите райони нараства значително. През 2015 година са заявени за подпомагане над 100 000 ха обработваеми земи за 5 годишен период (2015-2019). Това води до преустановяване на приемането на нови заявления за подпомагане по схемата ВПС4. Бюджетът за поетите ангажименти за 100 000 ха е толкова висок, че приемът на нови заявления за подпомагане по повечето агроекологични схеми е преустановен след 2016 г.

Интересът към мярка Натура 2000 за земеделски земи е висок от първата година на нейното прилагане. През 2011 г. са заявени за подпомагане 80 000 ха, а през 2015 г. – 410 000 ха земеделски площи.

Важен аспект от анализа е сравнението между планираното и реалното прилагане на схемите за подпомагане (Таблица 1). Този вид подкрепа се прилага за първи път в България в периода 2007-2013 г., имайки предвид, че агро-екологичната мярка по САПАРД стартира едва през 2006 г.

Анализът на заложените цели за подпомагане на 110 000 ха и 10 000 бенефициента ясно показва, че мярката е насочена към малките земеделски стопани – средно по 11 ха на стопанство. Реално подпомогнатите бенефициенти имат среден размер на стопанството от 71 ха в периода 2007-2013 г. и 83 ха – в периода 2014-2020 г. Увеличението се дължи на интереса на земеделските стопани с обработваеми земи, които обработват значително по-големи площи.

Таблица 1. Планирани и реално подпомогнатите площи по мерките за ВПС

Мярка / период	Целеви площи (ха)	Подпомогнати	
		Площи (ха)	Бенефициенти (брой)
Агро-екология и климат			
2007-2013	110 000	68 500	960
2014-2020	113 000	165 400	1985
2023-2027	25 600	-	-
Натура 2000 за земеделски земи			
2007-2013	180 000	335 000	10 220
2014-2020	385 000	410 415	11 820
2023-2027	396 500	-	-

Източник: Собствени изчисления на база на данните от Комитета за наблюдение на ПРСР

Друг аспект, който заслужава внимание, е амбицията по отношение на поставените цели. Поставените агро-екологични цели обхващат само 110 000 – 113 000 ха по всички схеми в двата програмни периода, като само потенциалните площи с ВПС са над 1 млн. ха, т.е. целта да се подпомогнат около 10% от наличните земи.

От друга страна, земеделските площи в местата от Натура 2000 за опазване на дивите птици са по-малко от 500 000 ха. Целта за подпомогнатите площи първоначално е 180 000 ха, но в последствие се увеличава на 385 000 ха, поради високия интерес сред земеделските стопани. Това означава, че още при програмирането първоначално са заложили 36%, а впоследствие и 77% от наличните земеделски земи в зоните от Натура 2000.

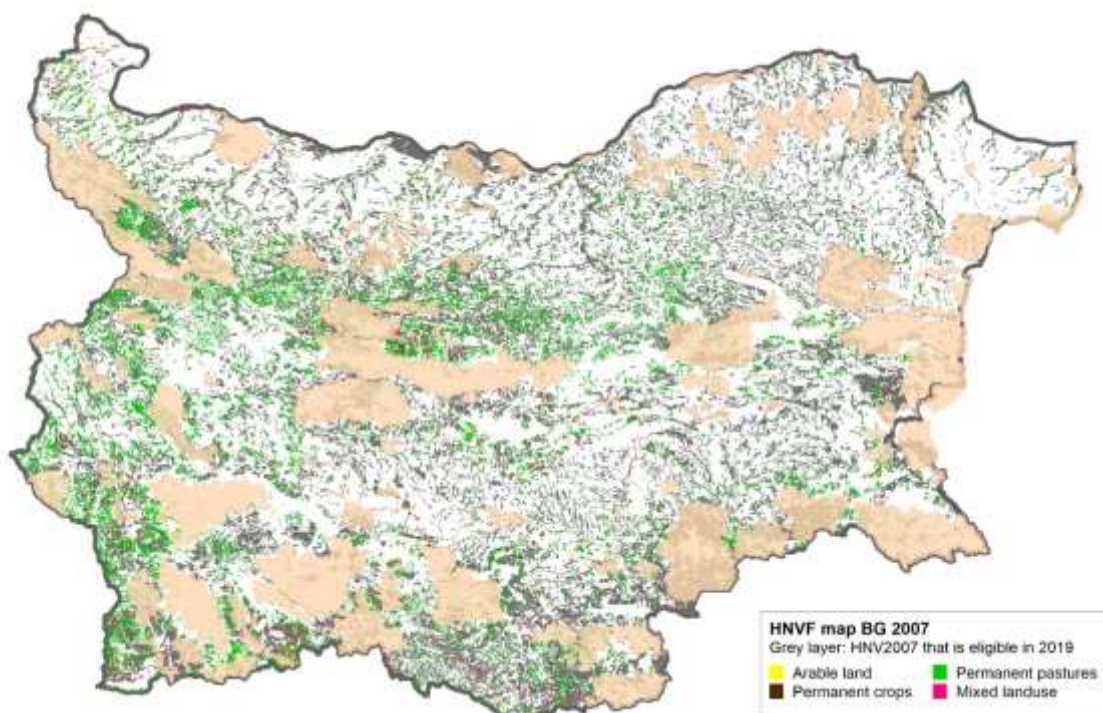
Изглежда, че мярката за Натура 2000 за земеделски земи се предпочита както от земеделските стопани, така и от експертите в министерство на земеделието. Някои от често цитираните предимства на мярката включват:

- Годишни ангажименти, които позволяват на земеделските стопани да променят ангажиментите си всяка година и не изискват осигуряване на дългосрочно използване на едни и същи земеделски парцели.
- Изискванията към земеделските стопани са минимални (Каре 3), особено за обработваемите земи. Ето защо не буди учудване фактът, че най-голямото усвояване на мярката за Натура 2000 е в зоните от Натура 2000 с преобладаващ дял на обработваемите земи (Казакова-Матева, 2020).
- Начинът на кандидатстване за мярката е съвсем опростен – просто се отбелязва желанието в общия формуляр за кандидатстване по СЕПП. Не се изискват придружаващи документи или други усилия от страна на земеделските стопани.

1.4. Резултати от подпомагането на ОСП върху земеделските земи с ВПС

През програмния период 2014-2020 г. Министерство на земеделието не прави нова оценка на земеделските земи с ВПС. При разработването на картата през 2007 г. няколко пъти е обърнато внимание на факта, че картата не е идеална и трябва да се прецизира както по отношение на методиката за нейното изготвяне, така и чрез верификация на терен. Министерство на земеделието възлага договор за нова оценка на земеделските земи с ВПС през 2013 г., но резултатите от оценката не са приети официално. След 2013 г. няма нови опити за преоценка на земеделските земи с ВПС в България. ПРСР 2014-2020 използва картата на земеделските земи с ВПС от 2007 г. Освен това няма публичен мониторинг на ефекта върху биоразнообразието в земеделските земи или промените в земеползването, настъпили вследствие на подпомагането на ОСП (Казакова-Матева, 2020).

Фигура 5. Площи с ВПС през 2007, недопустими за подпомагане през 2019

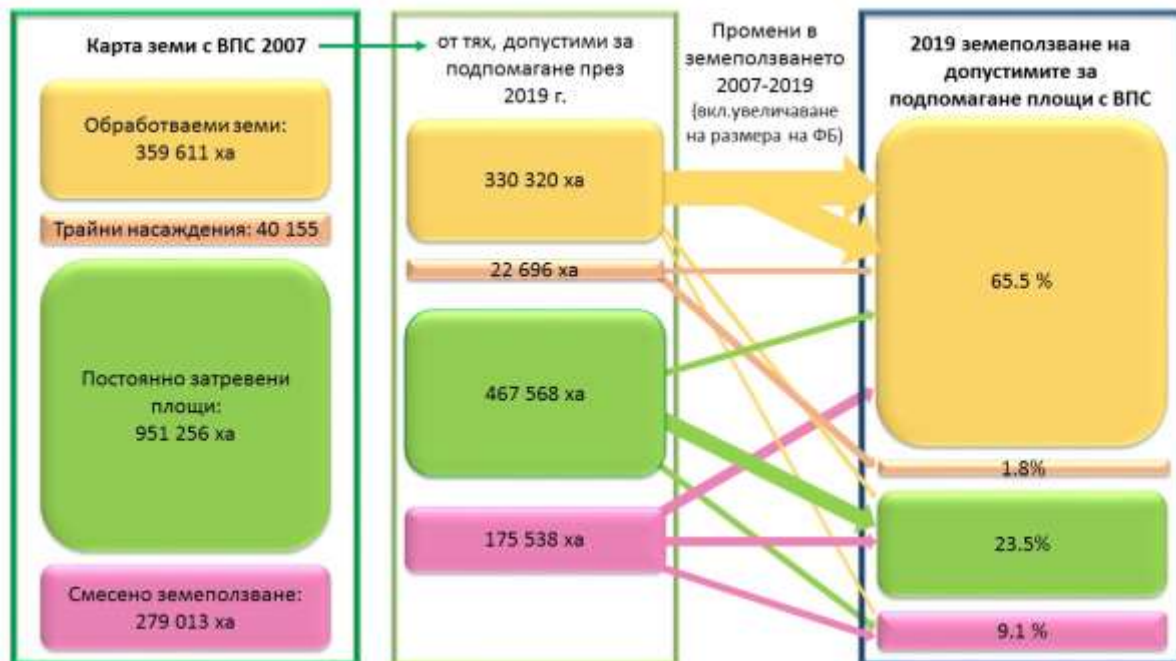
* Площите в сив цвят са все още допустими за подпомагане през 2019 г. Площите, оцветени в други цветове (зелено, розово и т.н.) не са в допустимия слой за подпомагане на СИЗП ~ 500 хиляди ха.

Източник: Карта от Я. Казакова

Проучването на СТЕП за влиянието на подпомагането на ОСП върху земите с ВПС през 2019 г. показва, че близо 500 000 ха не са допустими за подпомагане през 2019 г. Болшинството от тези площи са постоянни пасища и земи със смесено земеползване (Фигура 5) в планински и полу-планински райони. Седем области губят над 50% от идентифицираните през 2007 г. земи с ВПС, а 6 области – между 40 и 50 % от тях.

Загубата на пасища и земи със смесено земеползване с ВПС се дължи на изискването за допустимост за подпомагане по първи стълб на земи с не повече от 50 дървета/храсти на ха в периода 2007-2013, и не-повече от 100 дървета/храсти на ха в периода 2014-2020 (Beafoy et al., 2011). Намалването на животните в България улеснява Министерство на земеделието да приложи насоките на ЕС за не-повече от 50 дървета/ха върху постоянните пасища като правило в 2007-2013. Официалната мантра е, че „пасищата трябва да са чисти като голф игрище“. Този подход се запазва и през периода 2014-2020 г. и не се използва гъвкавият подход за прилагане на дефиницията за постоянните пасища (Beafoy et al., 2017).

Фигура 6. Промени в земеползването на допустимите за подпомагане земи с ВПС от картата от 2007 през 2019г.

Източник: Собствени изчисления, базирани на картата от Фигура 5 от Я. Казакова

Земеделските земи с ВПС в равнините райони са до голяма степен допустими за подпомагане. Но, проучването на СТЕП показва, че са **настъпили сериозни промени във вида земеползване в тези райони** (Фигура 6). Допустимите за подпомагане площи от картата със земите с ВПС от 2007 г. са се превърнали главно в обработваеми земи - 65.5% от всички площи. Само 23.3% са останали постоянни пасища и 9.1% са със смесено земеползване.

Превръщането на постоянните пасища в обработваеми земеделски земи, както и нарастването на големината на земеделските парцели показват интензификация на ползването на земеделските земи и належащата необходимост от преоценка на земеделските земи с ВПС. Това е особено важно за предстоящия програмен период 2023-2027, в който предвиденият бюджет за мерките за подпомагане на земеделските земи с ВПС е значително намален. Подпомагането трябва да се фокусира върху районите с най-висока природна стойност и които се нуждаят най-много от него.

1.5. Подпомагане на земеделието с ВПС: Научени уроци и препоръки

Научените уроци от подпомагането на земеделието с ВПС са структурирани в 6 групи:

- (1) Идентифициране на земеделските земи с ВПС и целенасочване на подпомагането
- (2) Комуникация с целевите земеделски стопани и промотиране на земеделието с ВПС
- (3) Съвети и обучение за земеделските стопани
- (4) Обучение на местната администрация и съветниците
- (5) Мониторинг и оценка на резултатите от прилагането – върху земеползването, върху биоразнообразието и екосистемните, върху земеделските земи
- (6) Сътрудничество с НПО и научните среди

Повечето от научените уроци се повтарят и в официалните предварителни, средносрочни и последващи оценки на ПРСР и от независими експерти от научните среди и неправителствени организации.

1.5.1. Идентифициране на земеделските земи с ВПС и целенасочване на подпомагането

Необходимостта от подходяща оценка на земеделските земи с ВПС е препоръчана още в изводите на работната група, която разработва картата от 2007 г. Необходимостта се засилва от фиаското с прилагането на ВПС1 през 2008 г., когато повечето от земеделските стопани, кандидатстващи за подпомагане по схемата ВПС1 са санкционирани, поради недопустимостта на пасищата им (Kazakova, 2012).

Подобренията след 2008 г. са незначителни. Нещо повече, слойт в СИЗП със земеделските земи с ВПС се променя всяка година, без каквато и да е информация на каква база става това.

- **Има ясна и силна необходимост от нова оценка на идентифицираните земи с ВПС**

Новата оценка трябва да е фокусирана поне върху три отделни аспекта.

Първият фокус е върху земеделските земи: Кои земеделски земи все още са с ВПС? Къде се намират? Колко от тях са допустими за подпомагане съгласно съществуващите критерии за допустимост на земеделските земи? Върху кои земеделски земи с ВПС се извършват земеделски дейности, но не са допустими за подпомагане? Кои са причините за това? Какво може да бъде направено в новия програмен период?

Вторият фокус е върху земеделските стопани: Кои са земеделските стопани, които все още поддържат земите с ВПС? Какви са техните земеделски дейности и производствени системи? Какви са потребностите им? Кой е най-ефективния начин за тяхното подпомагане?

Третият фокус е върху високата природна стойност: Кои видове, местообитания и екосистемни услуги зависят от тези земи, практики и земеделски стопани? Какво е необходимо за подобряване на състоянието на тези видове и/или местообитания? Кой трябва да осигурява подпомагането на земеделските стопани, за да се гарантира поддържането на високата природна стойност?

- **Необходимо е преразглеждане на териториалния обхват на постоянно затревените площи с ВПС**

Съществуващият териториален обхват на схемата ВПС1 все още е базиран на пресичането на слоевете на ГИС, които са получени чрез кабинетно проучване без верификация на терен. Дори и след изготвяне на новата оценка на земеделските земи с ВПС, е необходимо да се прецени дали подпомагането ще се предоставя на база на пресичане на слоеве от ГИС, които не се обновят ежегодно чрез верифициране на терен. Препоръчително е да се отчете и отрази опитът на „успешните“ агроекологични схеми/мерки за Натура 2000 – например прилагането на териториално/ административно ниво с данни за интензивността на земеползването в стопанството.

- **Адаптиране на дефиницията за постоянни пасища и използване на възможностите за гъвкавост, предоставени от ЕС**

Изискванията на ЕС и дефиницията на постоянно затревените площи претърпяват няколко изменения след 2007 г. Регламентите на ЕС предоставят различни възможности за гъвкав подход, които желаещите държави членки могат да използват и да обосноват избираемостта на постоянни пасища с дори с голям дял дървета/храсти

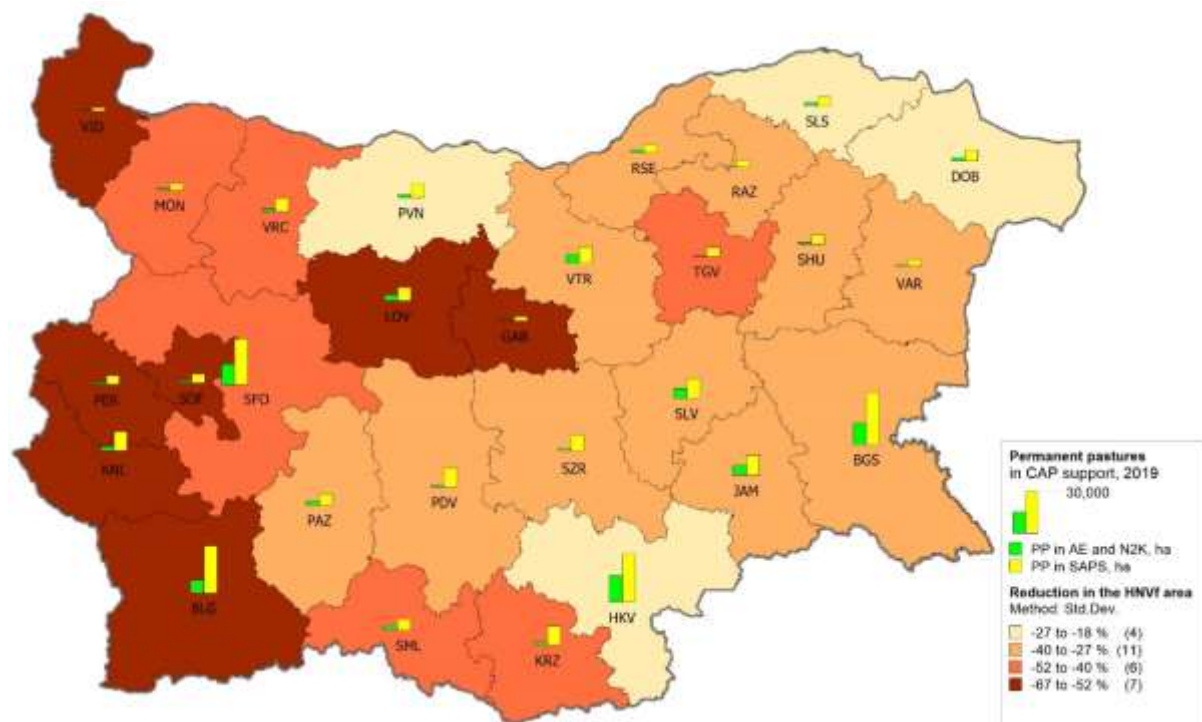
върху тях. Това все още не се е случило в България. Независимо от сериозния недостиг на места за паша, който затруднява животновъдите през последните години, Министерство на земеделието все още не е адресирало този проблем.

Има поне 500 000 ха, които могат да бъдат допустими за подпомагане и да се използват от животновъдите. Освен това, включването на нови територии за паша ще намали натоварването на избираемите към момента пасища.

1.5.2. Комуникация с целевите земеделски стопани и промотиране на земеделието с ВПС

Направеният от нас анализ показва, че има голям дял постоянни пасища, които се подпомагат от СЕПП, но не се подпомагат по мерките за агроекология и Натура 2000 (Фигура 7). Отчитайки приложеният през 2007 г. подход, при който всички постоянни пасища са включени във ВПС картата, те трябва да са избираеми или по схемата ВПС1 или да са в зоните по Натура 2000 – т.е. да са избираеми за мярката Натура 2000. Тази констатация повдига няколко въпроса.

Фигура 7. Постоянни пасища, подпомагани по агроекологичните схеми ВПС1 и ВПС4 и мярката Натура 2000 по области.

Източник: Карта от Я.Казакова

Тези данни сочат, че една част от пасищата са както извън слоя със земеделски земи с ВПС от 2007 г., така и извън зоните от Натура 2000 за дивите птици. Ако пасищата

наистина не попадат в специализирания слой на земеделски земи с ВПС, се затвърждава необходимостта от преоценка на този слой.

Вероятно има и пасища, които попадат в специализирания слой на земи с ВПС, но земеделските стопани не са проявили желание да се включат в схемите за подпомагане. Би следвало да се проучат и анализират причините за това:

- Дали е заради негативната нагласа от високите санкции по схемата за ВПС1?
- Дали е заради интензификация на земеползването от страна на земеделските стопани и съответно нежеланието им за поемане на агроекологични ангажименти?
- Дали е заради липса на адекватна информация за схемата ВПС 1?

Наложително е да се подобри комуникацията със земеделските стопани в площите с ВПС относно техните потребности и приоритети, както и да се подобри нагласата към подпомагането за земеделските земи с ВПС.

1.5.3. Съвети и обучение на земеделските стопани

Земеделските стопани с ВПС са особено важни и ценни партньори за бъдещето на биоразнообразието и екосистемите в земеделските земи. Необходимо е по-добро разбиране на техните потребности и приоритети, за да се предотврати бъдещата загуба на земеделие с ВПС. Обикновено загубата се дължи или на изоставяне, или на интензификация на ползването на земеделските земи. Интензификация, която често погрешно се възприема за добра земеделска практика (Jones & Roux, 2012). Необходимо е значимостта на земеделието с ВПС да бъде в основата и фокуса на съветите и обучението на земеделските стопани. Промяна в нагласата е особено важни при съществуващата криза, свързана с промяна на климата и загуба на биоразнообразие.

Към момента съществува пълна липса на специализирани и целенасочени съвети и обучения за земеделските стопани с ВПС, включително в зоните по Натура 2000. Съществуват някои екологични обучения и съвети, но общият им характер създава негативна нагласа и демотивира стопаните за участие в обученията.

Съветите и обучението трябва да са много по-фокусирани върху действителните нужди на земеделските стопани и да съответстват на регионалните характеристики и реалности. Например:

- Кои са важните за опазване растителни и животински видове в моето стопанство? Защо те са важни за биоразнообразието? Те допринасят ли за състоянието и продуктивността на почвите в стопанството ми?
- Как бих могъл да ги идентифицирам и наблюдавам? От къде мога да получа по-специфична и задълбочена информация ?
- Кои земеделски дейности водят до подобряване на тяхното състояние и кои го влошават?

1.5.4. Обучение на местната администрация и съветници

Земеделските стопани постоянно посочват общинските служби по земеделие като техен основен източник на информация за подпомагането по ОСП (Peneva et al., 2020). Другата държавна организация е Националната служба за съвети в земеделието. От изключителна важност е експертите в тези администрации да имат необходимите знания и умения да предоставят информация не само за административните аспекти по заявлението за подпомагане и последващия контрол при прилагането, а и специализирани съвети относно изпълнението на дейностите и целта на агроекологичните схеми и мерки:

- Кои са важните за опазване растителни и животински видове във вашето стопанство? Защо те са важни за биоразнообразието? Те допринасят ли за състоянието и продуктивността на почвите в стопанството?
- Как могат да се идентифицират и наблюдават важните растителни и животински видове?
- Кои земеделски дейности водят до подобряване на тяхното състояние и кои го влошават?
- От къде може да се получи допълнителна информация?

1.5.5. Мониторинг и оценка на резултатите от прилагането

Липсата на мониторинг относно резултатите от прилагането на схемите и мерките води до липса на оценка от резултатите от прилагането на ПРСР през последните 14 години. Всички официални оценки на ПРСР подчертават многократно необходимостта от адресиране на този въпрос (Agrotect, 2010). Мониторингът и оценката на ПРСР се фокусират единствено върху броя на подпомогнатите земеделски стопани и размерът на изплатеното подпомагане. Дори размерът и видът на подпомаганите площи не се отчита, наблюдава и оценява постоянно.

Има нужда от интегрирана система за мониторинг и оценка на ефектите от подкрепата на ОСП и въздействията върху биоразнообразието, използването на земята и земеделските производители. Това е предварително условие за „добро управление“ на публичното финансиране и трябва да бъде установено за всички публични разходи.

Това важи както за зоните от Натура 2000, така и извън тях. Наистина ли компенсаторната мярка по Натура 2000 е толкова успешна, след като нямаме информация за ефектите върху видовете или местообитанията? Знаем броя на подпомогнатите фермери и изразходваните средства, но няма абсолютно никаква информация за основната му цел – принос за благоприятното природозащитно състояние на видовете птици в местата за птици по Натура 2000.

Разработването на нов вид агроекологични схеми, особено на такива, насочени към постигането на резултати, до голяма степен зависи от наличните адекватни и сравними бази данни от системата за наблюдение. Колкото повече се отлага

създаването на подходяща система за наблюдение, толкова по-малка е вероятността да бъдат създадени иновативни схеми за подкрепа.

1.5.6. Сътрудничество с неправителствени организации и научни среди

Някои от най-иновативните и интегрирани подходи за подпомагане на земеделието с ВПС се разработват и прилагат от НПО, работещи в сферата на опазване на природата (виж Раздел 2). Натрупаният опит и капацитет в НПО за разработване, тестване и извличане на препоръки към националните програми не трябва да губи. За съжаление, последните години са лош пример за желание за сътрудничество единствено от страна на екологичните НПО с Министерство на земеделието (BSPB, 2022; STEP, 2022). НПО се опитват да организират срещи, представят становища и предложения, болшинството от които остават без отговор.

Знанията и изследователският опит на научните среди също не се отчитат адекватно за целенасочени анализи и оценки на екологичните резултати и въздействието от подпомагането на ОСП върху земеделските земи с ВПС или зоните от Натура 2000.

В допълнение, изграждането на Системата за знания и иновации в селското стопанство разчита на научните изследвания свързани единствено със земеделското производство и съответните научни организации, изключвайки важни научни организации за околна среда и биоразнообразие, икономически и социални аспекти.

Време е политиката за земеделие в България да стане по-отворена към научните среди и обществото като цяло – фокусирането единствено върху производството не носи ползи и устойчивост в дългосрочен план.

II. Проекти на донори/НПО, подпомагащи земеделието с ВПС

Този раздел обхваща научените уроци от подпомагането на земеделието с ВПС чрез различни донорски проекти в периода 2007-2020 г. В началото са представени проектите, подпомагащи земеделието с ВПС и постигнатите от тях резултати. За формулирането на научените уроци са използвани независимите оценки на проектите и мнението на НПО и СТЕП относно тяхната роля и принос за опазване на земеделието с ВПС.

2.1. Донорски проекти, допринасящи за земеделието с ВПС в периода 2007-2020 г.

Подробно са разгледани девет донорски проекта по отношение на цели, дейности, целеви групи, резултати, въздействие и постижения, свързани с политиките и социално-икономическите предизвикателства по време на изпълнението им. По-долу са представени хронологично проектите от най-ранните до най-скорошно изпълнените проекти. Някои от посочените организации (включително и СТЕП) са изпълнявали и други проекти, фокусирани върху земеделието с ВПС, така че списъкът не е изчерпателен. Основният критерий за изключване на някои проекти е тяхната продължителност. Представени са единствено проектите с продължителност повече от 2 години. Независимо от това, опитът натрупан при изпълнение на по-късите проекти, е взет предвид при обобщаване на научените уроци и препоръките.

1] Име на проекта	Земеделски земи с ВПС: Признаване на Европейското значение на ландшафта в Централна и Източна Европа
Донор	Програма Матра, финансирана от правителството на Нидерландия
НПО	Европейски форум за опазване на природата и пасторализма (EFNCP) and WWF Дунавско-Карпатска програма
Период	2006 – 2008
Териториален обхват	България и Румъния В България: Русенски Лом и Западна Стара планина,
Цели за земеделието с ВПС	Проектът има за цел да свърже развиващата се концепция за земеделието с ВПС със земеделските дейности и да оцени практическата страна за прилагане на ангажиментите на ЕС за идентифициране и подпомагане на земеделието с ВПС на местно ниво. Резултатите от проекта са препоръки към политиките на национално и европейско ниво.

2] Име на проекта	Опазване на световно значимо биоразнообразие в пасища и ливади с висока природна стойност чрез подкрепа за традиционния местен поминък
Донор	ГЕФ / ПРООН
НПО	Българско дружество за опазване на птиците (БДЗП)
Период	2007 - 2012
Териториален обхват	Три зони на Натура 2000 за опазване на дивите птици: Понор, Западна Стара планина, Бесапарски ридове
Цели за земеделieto с ВПС	Да се предостави финансова подкрепа на земеделските стопани за прилагане на природосъобразни земеделски практики и спазване на ограниченията в зоните от Натура 2000, в това число дейности за мониторинг и оценка за устойчиво ползване на земеделските земи и подкрепа на традиционния местен поминък.
3] Име на проекта	Насърчаване на плащанията за екосистемни услуги (PES) и свързаните с тях схеми за устойчиво финансиране в басейна на река Дунав
Донор	ГЕФ / UNEP
НПО	WWF Дунавско-Карпатска програма
Период	2009 – 2014
Териториален обхват	България, Румъния, Сърбия, Украйна В България – Три природни парка Русенски Лом, Персина, Българка
Цели за земеделieto с ВПС	Да демонстрира и промотира плащанията за екосистемни услуги и свързаните финансови механизми Да въведе концепцията за екосистемните услуги и плащанията за тях националните стратегически документи и свързаното с тях законодателство; Да се подобри опазването и поддържането на естетическата стойност и богатото биоразнообразие чрез активно включване на съответните заинтересовани страни (на местно ниво чрез схема за плащане за екосистемни услуги).
4] Име на проекта	Опазване на зимуващата популация на световно застрашената червеногуша гъска
Донор	Life+
НПО	Българско дружество за защита на птиците (БДЗП)
Период	2010 – 2015

Териториален обхват Десет общини в географските граници на зоните за опазване на дивите птици от Натура 2000 „Шабленски езерен комплекс“ и „Дуранкулашко езеро“ .

Цели за земеделието с ВПС Да се тестват агроекологични дейности за управление на обработваемите земеделски земи, които са изключително важни за Червеногушата гъска и постигане на устойчивост чрез включване на схемите в Националната агроекологична програма на България.

5] Име на проекта **Подкрепа на местни стопани в райони с високо ниво на биологично разнообразие – Защитени Зони от Натура 2000 и Зеления пояс**

Донор Евронатур

НПО Зелени Балкани

Период 2010 – 2012

Териториален обхват Общини: Ивайловград, Свиленград, Тополовград, Елхово, Болярово, Тунджа, Средец

Цели за земеделието с ВПС Да се подкрепят различни земеделски стопани, извършващи дейността си в райони с високо ниво на биологично разнообразие като зоните от Натура 2000 и/или територии в обхвата на международната инициатива Европейски Зелен Пояс

6] Име на проекта **ESSEDRA: Екологично-устойчиво социално-икономическо развитие на селските райони**

Донор Европейската комисия

НПО Slow Food, EFNCP в България

Период 2012-2016

Териториален обхват България, Румъния, Хърватска, Албания, Босна и Херцеговина, Сърбия, Република Македония, Турция.

Цели за земеделието с ВПС Да се идентифицират традиционни храни и да се анализират политическите аспекти, които влияят на тяхното производство.

Да се изгради капацитет, свързан със съответните политики и законодателство и застъпничество и да се предоставят съществуващи примери, които илюстрират проблемите с нормативната рамка и подпомагането.

7] Име на проекта **Да свържем опазването на природата и устойчивото развитие на селските райони**

Донор Швейцарска агенция за развитие и сътрудничество

НПО	Българска фондация „Биоразнообразие“, Биоселена, WWF, БДЗП, Асоциация на парковете в България
Период	2012 – 2017
Териториален обхват	Западна и Централна Стара планина, като по-късно са включени и други райони.
Цели за земеделието с ВПС	Да се увеличат местните доходи чрез производство и маркетинг на храни с добавена стойност от територии с ВПС, като по този начин се осигури дългосрочна местна подкрепа и модели за устойчиво и природосъобразно използване на териториите с ВПС чрез въвеждане и подкрепа на бизнес, подкрепящ биоразнообразието.

8] Име на проекта	Земя за Царския орел
Донор	Life +
НПО	Българско дружество за защита на птиците
Период	2016 - 2020
Териториален обхват	Шест зони от Натура 2000 за опазване на дивите птици: “Сакар”, “Дервентски възвишения”, “Западна Странджа”, “ Адата – Тунджа”, “Каменски баир” и “Сините камъни– Гребенец”
Цели за земеделието с ВПС	Да разработи и тества различни модели за възстановяване и устойчиво управление на пасищата и ливадите с участието на ключовите заинтересовани страни . Да изгради чувство на гордост на местната общност и подкрепа за опазването на царския орел и зоните от Натура 2000

9] Име на проекта	HNV-Link: Земеделие с висока природна стойност: Обучение, Иновации и Знания
Донор	Хоризонт 2020
НПО	В България – Сдружение за териториален и екологичен просперитет (СТЕП). В ЕС - CINEAM-IAMM, EFNCP, ICAAM -Evora, USAMV Cluj-Napoca, CAB Dalsland, AScA, IT Sligo, UThessaly, UHelsinki, LAG-5, CEN L-R, Entretantos
Период	2016 - 2019
Териториален обхват	В България – Западна Стара Планина

Цели за земеделното с ВПС Да се създаде общност от практики и знания чрез свързване на 10 района от ЕС с преобладаващи земеделските системи с висока природна стойност. Тези „райони на знанието“ се използват за оценка на примери за иновации и тяхната липса в земеделските системи с ВПС. Видовете иновации са свързани с технически и технологични подобрения, пазарна реализация и организация, социално взаимодействие и обвързаност, прилагане на действащите политики.

2.2. Основни постижения на проектите за земеделските системи с ВПС

- ❖ Някои от най-важните постижения на тези проекти са свързани с подобряване на политиката чрез пилотно тестване на схеми за подпомагане начини на прилагане и съвети, както и подходи за контрол и наблюдение. Мерките и схемите, които са интегрирани в националните стратегически документи са:
  - Мярка „Натура 2000 за земеделски земи“;
  - АЕ дейности: Преобразуване на обработваемите земи в екстензивни пасища; Подсяване на затревените площи с местни смески;
  - АЕ мерки за опазване на зимуващите гъски и червеногушата гъска;
  - АЕ мерки за опазване на царския орел и препоръки за поддържане на пасищата и ливадите;
  - Мярка “Непродуктивни инвестиции“;
  - Инвестиционно подпомагане;
  - Период и начин на отдаване на общинските пасища на животновъди.
- ❖ Пилотно тестване на схеми за плащане за екосистемни услуги, които все още не са официално включени в националните стратегически документи, но е създаден капацитет, който би могъл да се използва. Освен това е повишен и техническият капацитет на ключовите заинтересовани страни, включително обществените институции.
- ❖ Проектите допринасят директно за подобряването на над 2000 ха земеделски земи с ВПС и подпомагат над 150 земеделски стопани и предприемачи в районите с ВПС.
- ❖ Разработени са редица наръчници, ръководства, насоки, препоръки към политиките и обучителни материали, които са изключително полезни и продължават да се използват като отправна точка.
- ❖ Създаването и функционирането на мобилни съветнически екипи, подпомагащи земеделските стопани, се оказва изключително полезен и мотивиращ пример в няколко от изпълнените проекти. Едва през 2022 г.

Националната служба за съвети в земеделието успява да приложи на практика тази концепция, като използва финансирането на ПРСР 2014-2020. Разкриват се 50 общински служби за съвети, които ще действат като мобилни съветнически екипи.

- ❖ Целеви обучения на фермерите за управление на пасища и ливади, за диверсифициране и добавяне на стойност към произвежданите от тях продукти и подпомагането им при участие на фермерски пазари, фестивали и международни изложения.

2.3. Основни научени уроци от донорските проекти, подпомагащи земеделието с ВПС

2.3.1. Научени уроци: Разработване на схеми и мерки за земеделието с ВПС

- ☺ Целевото сътрудничество между екологични неправителствени организации и държавните институции създава едни от най-успешните и иновативни мерки за подпомагане на природоопазващите форми на земеделие в земите с ВПС – агроекологични мерки и мярката за Натура 2000;
- ☺ Включването и консултациите със широк кръг заинтересовани страни е от ключово значение за разработването на успешни схеми за опазване на биологичното разнообразие.
- ☺ Въвеждането на максимален размер на подпомагането и площта за всеки бенефициент са важно условие за включване на различни видове бенефициенти в схемите (малки, средни и едри стопанства) и предотвратява недостига на бюджет за прилагане на схемите.
- ☺ Прилагането на схемите, разработени по донорски проекти ясно показва, че схемите за опазването на биоразнообразието са най-успешни, когато са:
  - съобразени с конкретните социално-икономически и природни характеристики на даден район;
  - се прилагат в комбинация от съветнически услуги на място във фермата,
  - и ясно обясняване на целите им за опазване на биоразнообразието.
- ☹ Ако при транспонирането им в националните стратегически документи агроекологичните схеми „се осакатят“ (т.е. не се включат всички изисквания – какъвто е случаят със схемите за опазване на птиците в обработваемите земи) , те водят до създаването на негативна обществена нагласа, и се считат за схеми за източване на агроекологичните фондове.

- ☹ При изчислението на нивата на плащане (дори и при прилагане на краткосрочни донорски схеми) трябва да се избягва свръхкомпенсирането на дейности, които не изискват значителна промяна на прилаганите земеделски практики.

2.3.2. Научени уроци: Прилагане на схеми и мерки за земеделие с ВПС

- ☺ Гъвкавият подход, позволяващ адаптирането на схемите и мерките след тяхното стартиране, води до положителни резултати за опазване на биоразнообразието и следва да се прилага и на национално ниво. Гъвкавостта и адаптирането на правилата за прилагане не трябва да води до опростяване и свръхкомпенсиране на неамбициозни и лесни за прилагане практики, които не допринасят за опазването на високата природна стойност на земеделските земи.
- ☺ Възможността агроекологичните схеми да се прилагат на площи с еднакъв размер, но различно географско разположение в различните години, се предпочита от земеделските стопани и следва да се прецени адекватността ѝ за постигане на очакваните резултати за опазването на биоразнообразието.
- ☺ Прилагането на грантовите схеми показва, че земеделските стопани се нуждаят от текущи съвети по въпроси, свързани с опазването на биоразнообразието и връзката между техните дейности и опазването на природата.
- ☺ За разлика от прилагането на мерките от ПРСР, процесът на прилагане на грантовите схеми е изцяло опростен, прозрачен и ефективен.
- ☹ Основната разлика при прилагането на схемите по донорските проекти спрямо тези на национално ниво е в краткия период на изплащане на подпомагането - за разлика от изплащането на подпомагането от ПРСР.

2.3.3. Научени уроци: видове мерки за подпомагане на земеделието с ВПС

- ✓ Агроекологичните мерки, които изискват промени в прилаганите от земеделските стопани дейности, са по-привлекателни за земеделските производители, когато са комбинирани с инвестиционен компонент, свързан с изпълняваните от тях дейности;
- ✓ Повишаване на интереса към непродуктивните инвестиции, директно свързани с опазване на биоразнообразието се постига, когато те са част от инвестиционното подпомагане за стопанствата, но с по-високо ниво на подкрепа;
- ✓ Земеделските стопани, поддържащи земи с ВПС, считат за по-достъпно закупуването на оборудване втора употреба, което води до по-ефективно използване на предоставените средства;

- ✓ За България плащанията за екосистемни услуги все още са иновативен инструмент, прилагането на който е възможно само при подкрепа и активно участие на публичните власти и адаптиране на нормативната уредба;
- ✓ Участието в местни фестивали, открити дни, фермерски пазари, изложения на национално и международно ниво, повишава доходите на земеделските производители, като от една страна добавя стойност към продуктите им, но и води до нарастване на разбирането на потребителите относно ролята на фермерите като производители на храни и обществени блага като опазване на културен и традиционен ландшафт, биоразнообразие и др. Подобно специално подпомагане трябва да се включи и в национални схеми и мерки.

2.4. Основни препоръки от донорските/НПО проекти за земеделие с ВПС

- ❖ Мерките, включително условията за допустимост, трябва да се разработват на регионално или местно ниво и да отразяват спецификата на земеделието с висока природна стойност.
- ❖ При прилагането на схемите на национално ниво да се използва гъвкавият подход, използван в различните проекти, който позволява адаптиране на схемите и след тяхното първоначално прилагане. Независимо от това, при гъвкавото прилагане и адаптиране на правилата не трябва да се злоупотребява и да се цели прекалено опростяване и свръхкомпенсиране на неамбициозни практики, които са лесни за прилагане, но не допринасят за опазване на високата природна стойност.
- ❖ Административните власти следва да насърчават включването на екологичните НПО в процеса на формулиране и прилагане на политиката и мерките за опазване на земеделието с ВПС, както и в процеса на наблюдение и оценка за ефекта от прилагането им върху биоразнообразието и опазване на околната среда.
- ❖ Институциите трябва да подпомагат НПО при разработване и прилагане на техните проекти, свързани с опазване на земите с ВПС, и да се включват активно в тях; Дългосрочните ползи от тези проекти за националната политика е гарантирана – например, опит какво работи и какво не, какво трябва да се подобри и т.н.
- ❖ Обществените институции могат да делегират прилагането на национални или регионални схеми за земеделие с ВПС на НПО, работещи в тази сфера. Това ще бъде предпоставка за по-ефикасно и насочено към реалните резултати използване на наличните ресурси.

III. Основни социално-икономически предизвикателства пред земеделието с ВПС в България

3.1. Провеждане на проучването сред земеделски стопани, поддържащи земеделски земи с ВПС

При проучването ни за подпомагането за земеделието с ВПС (на национално ниво и чрез донорски проекти), решихме, че е важно да попитаме земеделските стопани за тяхното мнение и позиция. СТЕП поддържа непрекъснати контакти със земеделски производители в Западна Стара планина, но счетохме, че е необходима по-широка, национална перспектива за прегледа на 14-годишното подпомагане.

Разработихме структуриран въпросник, насочен към земеделските стопани от районите с ВПС. Въпросникът съдържа 6 части: основна информация за стопанствата, продукцията и пазарната реализация, приходите и подпомагането в стопанствата, съвети и информация за земите с ВПС, дейност на стопанствата и бъдещо развитие и демографски данни. Проучването беше проведено онлайн, като предварително беше тествано сред земеделските стопани в Западна Стара планина. Въпросникът беше публикуван на уебсайта и фейсбук страницата на СТЕП, като също така изпратихме линк сред партньорите ни, за да го разпространят сред техните контакти. Националната служба за съвети в земеделието и нейните регионални офиси бяха най-ефективни, разпространявайки въпросника сред тяхната мрежа от земеделски стопани. Проучването бе извършено през месец май и юни 2022 г., като бяха получени 79 отговора.

3.2. Основни характеристики на участниците в проучването

Водещата производствена система сред участниците в проучването са животновъдните стопанства (32 респондента) и смесените растениевъдни и животновъдни стопанства (36 респондента) (Фигура 8). Сред респондентите има и стопанства с трайни насаждения и обработваеми земи.

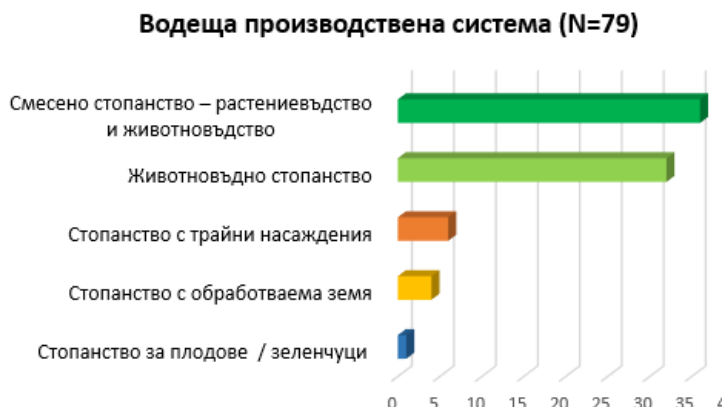
Повечето от участниците в проучването отглеждат овце (27), млекодайни крави (23) и месодайни говеда (22). Някои от респондентите имат и кози (8), пчелни кошери (6), коне (6), прасета и птици (Фигура 9). Участниците можеха да посочат повече от един отговор. Водещите комбинации са млекодайни и месодайни говеда (7), кози и овце (3).

Оборно-пасищната система за отглеждане на тревопасните животни е типична за България и 85% от респондентите с тревопасни животни я прилагат (Фигура 10). Изцяло пасищната система е нова за страната и 11% от респондентите я прилагат. По-интензивното, изцяло оборно отглеждане, се прилага само в едно стопанство.

Постоянните пасища се единствените земеделски площи в 28 от стопанствата, а в други 22 стопанства, делът на пасищата е над 50% от площите. Стопанствата изцяло без пасища са 10 (Фигура 11).

Фигура 8.

Основни производствени системи в стопанството, определени от респондентите

Фигура 9.

Вид на отглежданите в стопанството животни, респондентите могат да посочат повече от един отговор

Фигура 10.

Система на отглеждане на тревопасните животни, определена от респондентите

Фигура 11.

Дял на постоянните пасища и ливади в площта на стопанството, определен от респондентите.

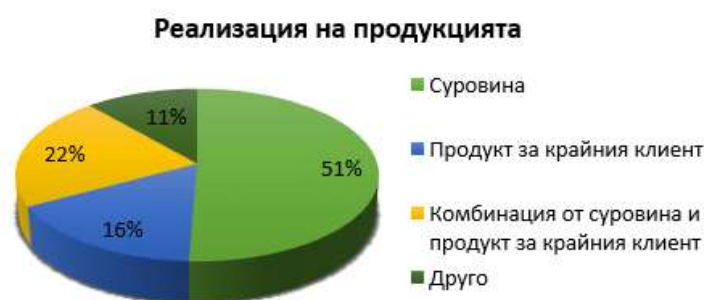
3.3. Продукция в стопанствата и реализацията ѝ

Стопаните, участващи в проучването, произвеждат главно суровини (над 51% от респондентите), като 22% от тях комбинират производството на суровини и продукти за крайни клиенти (Фигура 12). Основният начин на пазарна реализация на продуктите са продажбите на преработватели или прекупвачи (Фигура 13).

Само 16% от участниците в проучването се фокусират върху продукти за крайния клиент и добавяне на стойност върху суровините, произвеждани в стопанството. Тяхната предпочитана пазарна реализация са директните продажби на пазари. Само няколко стопани разчитат на продажби на фестивали, панаири или събития. Някои са разработили собствени канали за реализация на продукцията си. Онлайн продажбите имат незначителна роля за пазарната реализация на продуктите.

Проучването показва явен недостиг при иновативните форми за пазарна реализация и добавяне на стойност към продуктите. Необходима е по-активна работа за тяхното разработване.

Фигура 12. Вид на предлаганата продукция

Фигура 13. Начини на пазарна реализация на продукцията

На кой вид пазарна реализация на продукцията си разчитате

най-много по отношение на количеството продадена продукция?

Източник: Собствено проучване.

3.4. Приходи в стопанствата и подпомагане на стопанствата

Годишните приходи в стопанствата на участниците в проучването се формират главно от продажбите на суровини и продукти на крайни клиенти, както и от субсидии от различни схеми на подпомагане (Фигура 14). Значението на продажбите на продукцията в стопанствата и субсидиите за годишните приходи е почти идентично. Трябва да се отбележи, че интервюираните лице-в-лице земеделски стопани се гордеят повече от приходите от реализирането на тяхната продукция. Същевременно, обсъждането на наличието, продължаването или спирането на субсидиите, разкрива тяхното високо значение за приходите в стопанствата.

Фигура 14. Основни годишни приходи в стопанствата

Източник: Собствено проучване.

Схемата за единно плащане на площ (СЕПП) е основната схема, използвана от почти всички участници в проучването. Тя е основният вид подпомагане на доходите на земеделските стопани по Първи стълб на ОСП в България (Фигура 15). Описаната в раздел 1 допустимост на постоянните пасища е свързана с тази схема. Ако пасищата не са допустими за подпомагане по схемата, стопанинът ще бъде санкциониран за над-декларирани площи. По тази причина земеделските стопани внимават изключително много да не включват в заявленията си за подпомагане по СЕПП, пасища с дървета/храсти върху тях (което води до тяхното изоставяне) или премахват всички храсти и дървета по пасищата (което води до тяхното интензивно използване и загуба на природната им стойност).

Вторите по важност схеми за подпомагане за участниците в проучването са схемите за обвързано производство за животни. В периода 2014-2022 г. има няколко схеми за обвързано производство, които плащат на глава животно. Въвеждането им е голямо облекчение за животновъдните стопанства в страната. Подпомагането само по СЕПП не е достатъчно адекватно за животновъдните стопанства, тъй като по-голямата част от постоянните пасища са или държавни, или общински. Правилата за тяхното

отдаване за ползване се базират на определена максимална площ на животинска единица, за да се спазва някаква равнопоставеност между всички ползватели. На практика това означава, че на земеделските стопани се предоставя минималната площ, необходима за паша на животните им. Това води до по-малко подпомагане по СЕПП, интензификация на пашата и натоварването на пасищата и създава напрежение в животновъдния сектор. Въвеждането на обвързаното подпомагане не разрешава проблема с интензивното използване на пасищата, но поне адресира въпроса за по-справедливо подпомагане на животновъдите.

Фигура 15. Значение на схемите на ОСП за подпомагане за стопаните

Ако сте получавали подпомагане през последните 5 години по посочените схеми и/или мерки, доколко важно е то за развитието на стопанството Ви?

Източник: Собствено проучване.

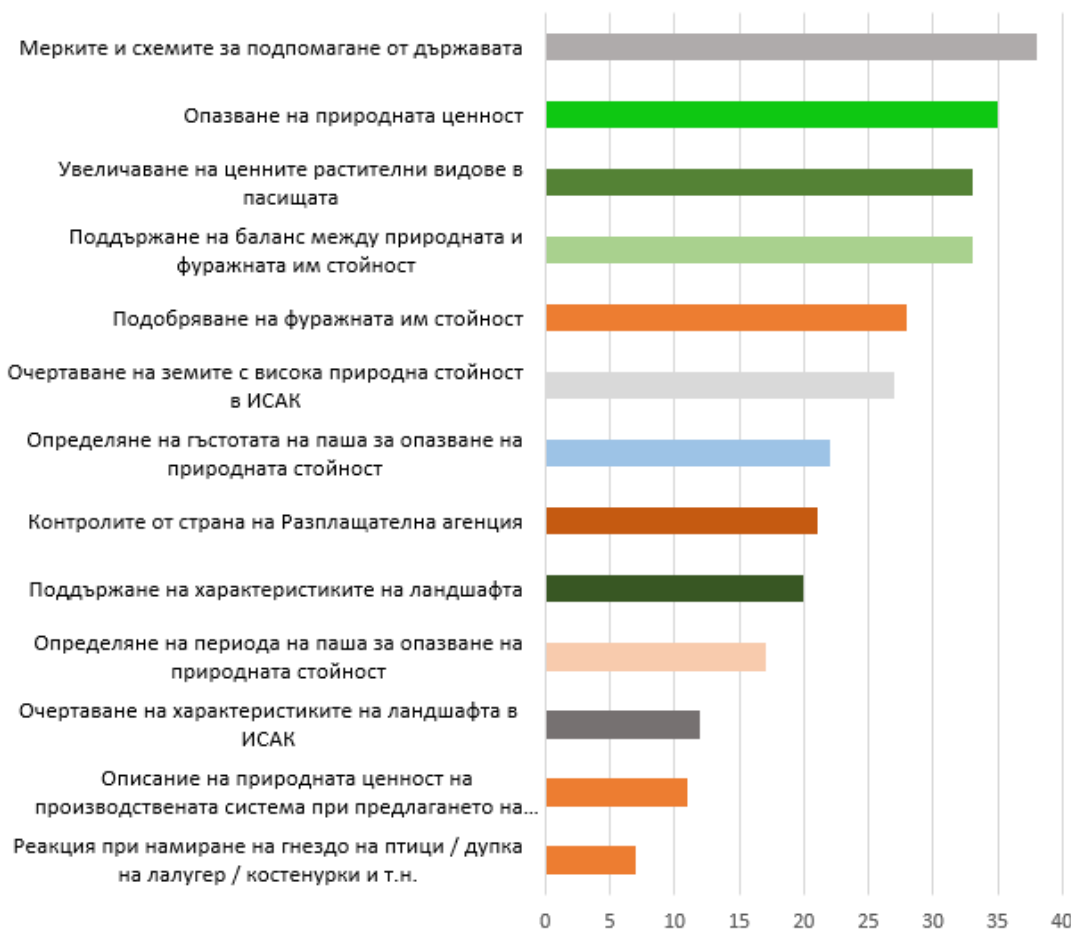
Третата по важност мярка за подпомагане е мярката за подпомагане на планинските райони и районите с други ограничения, различни от планинските от ПРСР (Стълб 2 на ОСП). Тя се прилага на ниво землище с определени характеристики. Това е още един довод за необходимостта да се преоцени териториалния обхват на агроекологичната схема ВПС1, на база на нова оценка на земеделските земи с ВПС. Изглежда, че подпомагането на ниво землище е по-добра възможност за земеделските стопани, отколкото точното пресичане на слоеве от ГИС, които не са верифицират на терен регулярно.

Следващите две схеми по важност са мярката Natura 2000 и схемата за ВПС1, разгледани подробно в Раздел 1. Независимо от всички проблеми, свързани с прилагането им (особено на схемата за ВПС1), значението им за земеделските стопани е много високо.

3.5. Знания за земеделските земи с ВПС и необходимост от информация и съвети

Земеделските стопани, участващи в проучването, познават доста добре основните характеристики на земите с ВПС. Те посочват необходимостта от висок дял на пасища, наличие на дървета, храсти и други характеристики на ландшафта, както разнообразие от диви растителни и животински видове. Те посочват и, че ако земите попадат в зоните от Натура 2000 – те са с висока природна стойност. Интересен е и фактът, че земеделските стопани считат, че земите с ВПС са тези, определени от Министерство на земеделието. Независимо от липсата на достоверна оценка на земеделските земи с ВПС през последните години, земеделските стопани считат, че Министерство на земеделието трябва да извършва това.

Фигура 16. Най-нужни знания за земеделието с ВПС
Най-нужни знания за земи с ВПС

Източник: Собствено проучване.

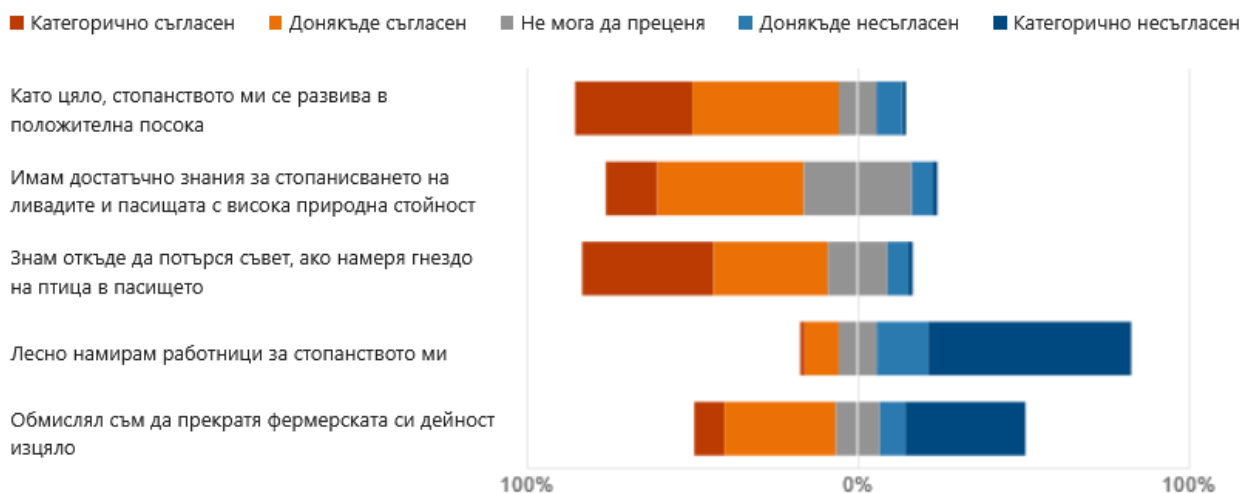
По-голяма част от земеделските стопани посочват, че използват услугите на общинските служби по земеделие и регионалните служби за съвети в земеделието за предоставяне на информация и съвети. Над 85% от респондентите посочват, че се нуждаят от някаква допълнителна информация за земеделието с ВПС. Видът на необходимата информация е различен (Фигура 16), но водеща е необходимостта от

информация относно бъдещите схеми на подпомагане и баланса между природната и фуражната стойност на пасищата.

3.6. Развитие на земеделските стопанства

Като цяло, отговорите на въпросите за дейността и развитието на стопанствата, показват положителна картина за животновъдния сектор. Повечето от земеделските стопани са категорично съгласни, че стопанствата им се развиват в положителна посока (Фигура 17). Делът на земеделските стопани, които са обмисляли прекратяване на земеделската си дейност е значително по-нисък от тези, които не са го обмисляли. Същевременно, отново се потвърждава продължаващият проблем с намирането на работна ръка в стопанствата, който е сериозен проблем за 77% от респондентите.

Фигура 17. Мнение на стопаните за дейността на стопанството

Източник: Собствено проучване.

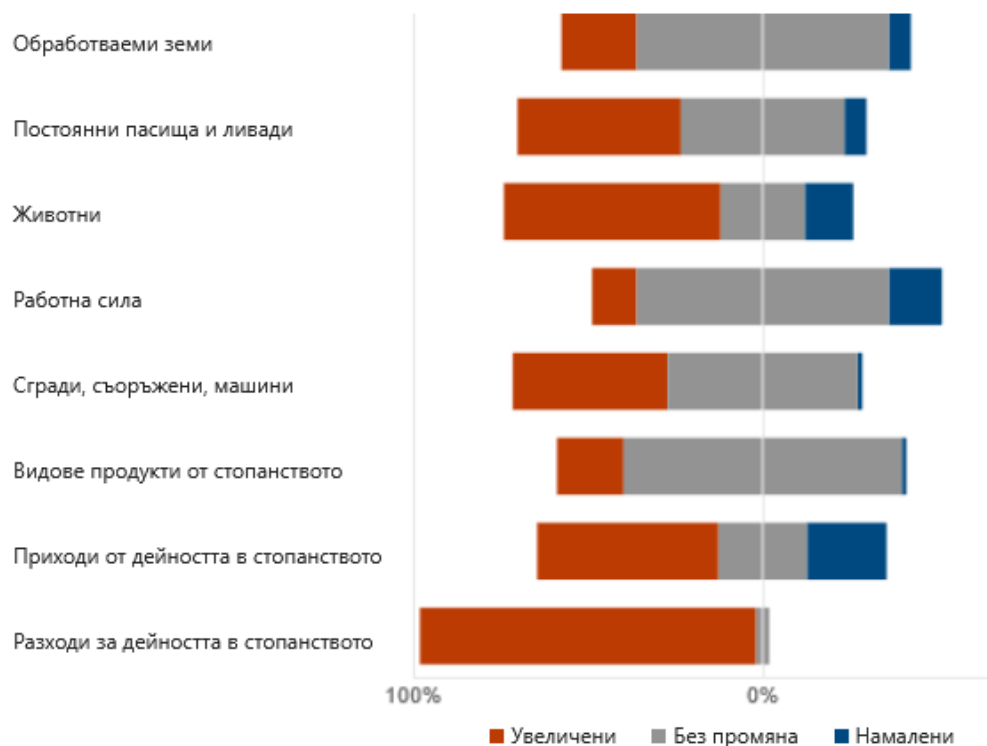
Участниците в проучването трябваше да оценят основните промени, настъпили в стопанствата им по отношение площите, животните, сградите и оборудването, продуктите, както и приходите и разходите в стопанството (Фигура 18). По отношение на активите в стопанствата най-високо е увеличението на животните, 62% от респондентите са ги увеличили, а само 14% са ги намалили. Голямо нарастване има и на площите на постоянните пасища в стопанствата – 47% от участниците в проучването са ги увеличили, а при други 47% са се запазили без промяна. Сградите и оборудването са нараснали при 44% от стопанствата, а при 54% са се запазили същите.

Продуктите и работниците в стопанството до голяма степен са се запазили без промяна (съответно в 80% и в 72% от стопанствата). Всъщност, най-голямо е намалението при работниците в стопанствата – то се посочва от 15% от респондентите.

През последните 5 години приходите в стопанствата нарастват при 52% от стопанствата и намаляват – в 23% от тях. В същото време при 96% от стопанствата

нарастват разходите за производство, а само при 4% разходите се запазват без промяна. Периодът на проучването (май-юни 2022 г.) определено оказва влияние върху отговорите на този въпрос, тъй като последствията от кризата с Covid-19 и войната в Украйна са вече широко разпространени.

Фигура 18. Мнение на стопаните за развитие на стопанствата им.

Източник: Собствено проучване.

3.7. Очаквания за бъдещо развитие на стопанствата и предизвикателства

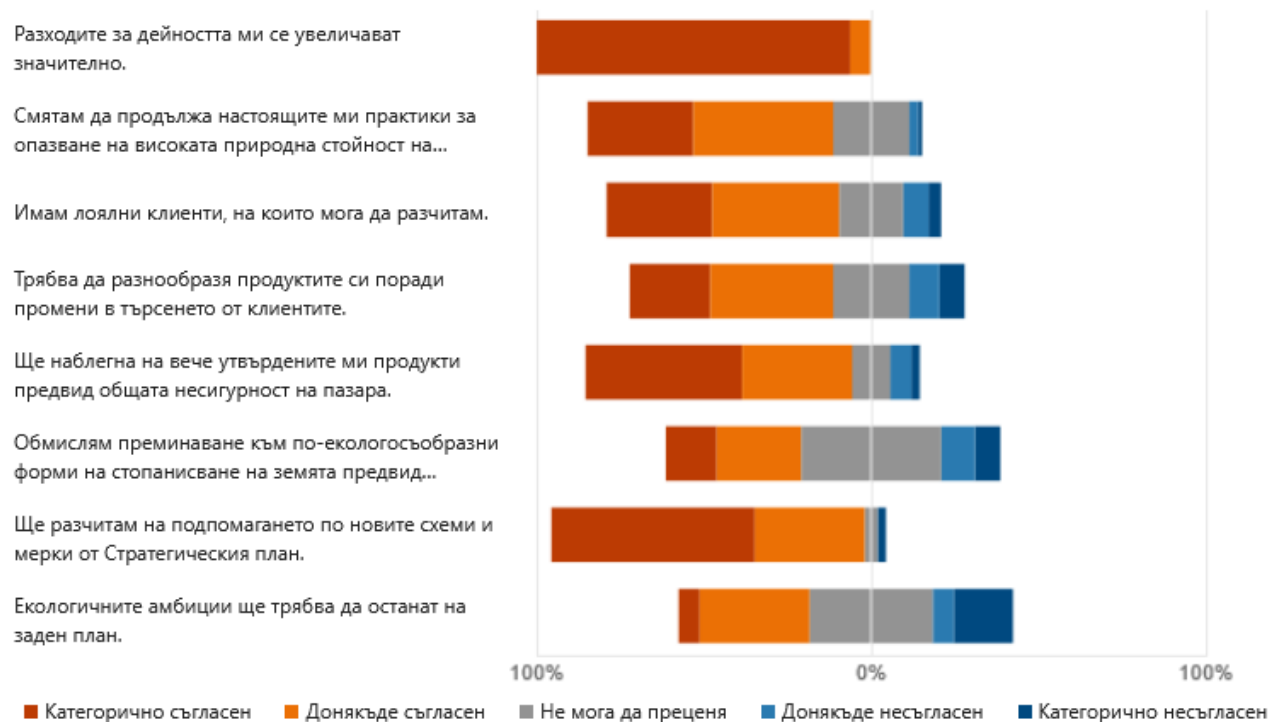
Бъдещото развитие на земеделските стопанства изглежда се предопределя от непрекъснато нарастващите разходи за производство. Както и в предходната част, влиянието на нарастващите цени е водещо при оценката на очакванията за бъдещото при участниците в проучването (Фигура 19). Всички респонденти очакват значително нарастване на разходите за производство. В същото време те посочват, че ще продължат да разчитат на досегашните си основни източници на приходи – субсидиите на ОСП (при цялата съществуваща неяснота за тях по време на провеждане на проучването) и на вече утвърдените си продукти. Някои от стопаните обмислят да разнообразят продуктите си, за да отговорят на променящите се предпочитания на потребителите. Някои от стопаните подчертават, че имат лоялни клиенти и могат да разчитат на тях.

Бъдещото поддържане на земеделските земи с ВПС изглежда позитивно, тъй като 73% от респондентите планират да продължат тяхното използване като по-рентабилна възможност. В същото време само 40% от участниците в проучването смятат

да приложат по-природосъобразни методи на управление на земите. Други 40% са съгласни, че екологичните амбиции на новата ОСП трябва да бъдат отложени поради предстоящата икономическа криза.

Нашата оценка за това е, че отговорът на обществените политики за предстоящите икономически предизвикателства е от изключително значение за бъдещото интегриране на екологичните цели в ежедневната земеделска дейност. Една малка крачка назад заради кризата ще има дългосрочно негативно влияние върху поведението на земеделските стопани, свързано с опазване на природата и околната среда.

Фигура 19. Очаквания за бъдещето на земеделското стопанство

Източник: Собствено проучване.

Най-голямото предизвикателство пред земеделските стопани през следващите 5 години е свързано с инфлацията и нарастването на цените на горивата (Фигура 20). Очаква се те да имат цялостно въздействие върху земеделските дейности.

Липсата на сигурност, свързана с постоянно променящата се нормативна база в България е по-притеснителна за стопаните от липсата на работна ръка и промените в климата. Това показва сериозните спънки, предизвиквани от администрацията, която игнорира подробните анализи на предварителните и последващите оценки на програмата. Непрекъснатите административни промени и адаптации, някои от които дори се прилагат със задна дата, трябва да останат в миналото.

Само малък брой респонденти посочват влошаването на природните ресурси – загуба на биоразнообразие и на земеделски земи с висока природна стойност и

влошеното качество на почвите и водите като предизвикателство през следващите години. Проведените лице в лице интервюта предоставят интересно обяснение за това. Земеделските стопани считат, че имат пряко влияние върху тези ресурси в техните стопанства. Те усещат, че имат необходимите знания да поддържат качеството им, следователно това не представлява проблем за тях. За тях основните предизвикателства са онези, които са извън тяхното непосредствено влияние.

Фигура 20. Предизвикателства пред стопанствата

Източник: Собствено проучване.

3.8. Обобщение на социално-икономическите промени и предизвикателства

- ❖ Животновъдството в България все още се характеризира с две производствени системи – животновъдни стопанства и смесени животновъдно-растениевъдни стопанства. Всяка от тези системи има значение за поддържането на земеделските земи с висока природна стойност.
- ❖ Водещата система на отглеждане на животните е оборно-пасищното отглеждане. Изцяло пасищното отглеждане се разпространява в цялата страна.
- ❖ Постоянните пасища са много важни за животновъдните стопанства – някои животновъди разчитат единствено на тях, а за други - пасищата обхващат по-голямата част от земеделските им земи. Следователно въпросите, свързани с наличието и допустимостта на пасищата са от изключителна важност за бъдещото развитие на сектора. Колкото повече пасища се изоставят и са недопустими за подпомагане, толкова по-трудно ще бъде животновъдите да поддържат бизнеса си и ще нараства натискът върху по-малкото оставащи пасища, допустими за подпомагане.

- ❖ Животновъдите все още разчитат на конвенционалната система, при която произвеждат суровина и я продават на преработватели или прекупвачи.
- ❖ Само малка част от животновъдите използват алтернативни форми на реализация на продукцията като участие в панаири, фестивали или онлайн продажби. Това показва огромна необходимост от подкрепа на по-иновативни форми на пазарна реализация и добавяне на стойност за увеличаване на доходите на стопанствата и поддържане на стопанската им дейност.
- ❖ Потребителското търсене на местни, природни продукти изглежда все още неизползвано. Животновъдите до голяма степен не правят връзка между природните ценности на тяхната производствена система и потребителското търсене. Важен въпрос, който трябва да бъде проучен допълнително.
- ❖ Най-важната подкрепа от гледна точка на земеделските стопани са схемите по първи стълб на ОСП – СЕПП и обвързаното подпомагане. Правилата за участие и допустимостта по тези схеми ще продължат да играят основна роля в земеделската дейност, включително и в земеделието с висока природна стойност. Ако правилата са съобразени със земеделието с висока природна стойност, ще се наблюдават положителни резултати. Ако потребностите на земеделието с ВПС се пренебрегнат, резултатите най-вероятно ще бъдат доста негативни.
- ❖ Целевото подпомагане за земеделието с ВПС е важно за значителен брой животновъди. Те трябва да усещат непрекъсната подкрепата в подобрена правна и административна среда. Това ще ги намали административните им задължения и те ще могат да насочат усилията си върху реалните дейности за поддържане на високата природна стойност в стопанствата им.
- ❖ Високата инфлация и цените на суровините и горивата неизбежно ще увеличат производствените разходи за всички земеделски стопани. Засега фермерите разчитат на обществената подкрепа и съществуващите канали и клиенти за пазарна реализация на продукцията. Бъдещето ще покаже дали настоящата икономическа ситуация ще има по-разрушителен ефект и ще принуди стопаните да променят настоящите си практики.
- ❖ Липсата на земеделски работници ще продължи да бъде съществен проблем за стопаните, който вероятно ще затрудни развитието на стопанствата по отношение на продуктовата диверсификация и алтернативната пазарна реализация. Иновациите за справяне с тези проблеми ще бъдат много важни. Също така ще бъде важно да се интегрират аспектите на земеделието с висока природна стойност в иновативните подходи. Не трябва да се поощряват иновации, които изчерпват или намаляват природната стойност на земеделските земи.

- ❖ Позитивното отношение към земеделския бизнес е вдъхновяващо. Земеделските стопани се възползват особено от участието си в различни проекти, в които създават нови и полезни контакти, виждат интересни примери за иновации и идеи за развитие на стопанствата си и придобиват нови знания за управлението на стопанствата, включително относно екологичните и маркетинговите аспекти. Поради това е важно да продължим да предлагаме такива възможности на животновъдите в районите с висока природна стойност.

IV. Основни изводи и препоръки относно земите с висока природна стойност

Значението на земеделието с висока природна стойност се основава на неговите разнообразни и мултифункционални характеристики: водещ фуражен ресурс в животновъдството; местообитание за видове от дивата флора и фауна, и за редица екосистемни услуги; културен ландшафт, зависим от местните традиции и икономиката в селските райони. Земеделието с висока природна стойност е във фокуса на европейските политики, както селскостопански, така и екологични, от близо две десетилетия.

14-те години подкрепа за българските земи с висока природна стойност изглежда са им донесли обезсърчаваща съдба. След славното начало с целенасочени национални усилия за идентифициране на земеделските земи с висока природна стойност и гарантиране, че те ще бъдат подкрепени, загубата на половин милион хектара пасища и превръщането на други 230 000 ха в обработваема земя не изглежда обнадеждаващо.

Въпреки това, все още има значителна част от земеделските земи с висока природна стойност, които са издържали на натиска от изоставяне и интензификация през последните 14 години и които трябва да бъдат подкрепени по мъдър и осъзнат начин. Вече е ясно, че бюджетът от ОСП за следващия период през 2023-2027 г. ще бъде значително намален, така че всяка подкрепа трябва да бъде добре насочена и наблюдавана отблизо.

Политиците трябва да припознаят нуждата за специално внимание, насърчаване и подкрепа на земеделието с висока природна стойност в няколко различни аспекта:

I. Земеделска земя с висока природна стойност.

Земеделските земи с висока природна стойност намаляват в цяла Европа. Това обаче не трябва да се използва като извинение да не се прави нищо по въпроса.

По-скоро, политиците трябва да настояват за извършването на добри оценки за това къде се намират земите с висока природна стойност; какъв е видът на земеползването в тях; колко от тях отговарят на условията за подпомагане по настоящите правила; колко не са допустими за подпомагане, но все още се използват в земеделието; какво може да се направи, за да бъдат подкрепени; какви са причините за изключване от подкрепа – технически? правни дефиниции? друго?

Настоящите регламенти на ниво ЕС делегират много отговорности за насочване на подкрепата по ОСП на националните правителства. Въпрос на желание и постоянство е да се разработят, приложат, наблюдават и адаптират добри схеми за подпомагане на земите с висока природна стойност.

II. Фермери, стопанисващи земи с висока природна стойност.

Фермерите, стопанисващи земи с висока природна стойност са изключително важни за оцеляването и устойчивостта на земеделието с висока природна стойност. Загубата на хора, желаещи да стопанисват земята по екстензивен начин, ще доведе до края на земеделието с висока природна стойност. Земята може постепенно да се превърне в дива природа или да премине към интензивно земеделие, но ще загуби всички ценни аспекти, създадени от пресечната точка на земеделие и природа.

Политиците трябва придобият наистина добро разбиране за фермерите, които все още поддържат земите с висока природна стойност; какви са техните производствени системи и техните земеделски практики; какви са техните нужди; какво е тяхното ниво на разбиране на характеристиките за висока природна стойност; кой е най-ефективният начин да бъдат подкрепяни.

Политиците имат възможност да разработват целенасочени агроекологични мерки или екосхеми за подпомагане на земеделските земи с висока природна стойност; да насърчават партньорства за иновации, насочени към справяне с конкретни производствени или маркетингови проблеми във ферми с висока природна стойност; да разработят схеми за съвети и консултиране на фермерите, стопанисващи земи с висока природна стойност; за подпомагане на инвестиции в производството или маркетинга на продукти с висока природна стойност.

Възможностите, предоставени от регламентите на ЕС, са много; те обаче трябва да са подходящи за нуждите и реалностите във фермите с висока природна стойност.

III. Висока природна стойност.

Високата природна стойност на земеделските земи произтича от видовете и местообитанията, екосистемите и екосистемните услуги, които се поддържат върху тях и от тях.

Разработващите политики в областта на селското стопанство и околната среда трябва да разбират по-добре взаимовръзката между земеделието и природата – кои видове, местообитания и екосистеми процъфтяват в кои видове земеползване и земеделски практики; как се различава природната стойност в различните производствени райони – низини или планини; какъв вид подкрепа е необходима за поддържане или подобряване на природозащитния статус на видовете и/или местообитанията и/или екосистемите; кои структури са най-подходящи да предоставят консултации и съвети на фермерите за да се гарантира поддържането на високата природна стойност.

Малко са държавите/регионите, които предоставят такива целеви консултации и съветнически услуги. Липсата на широкообхватен и редовен мониторинг на ефектите и промените върху биологичното разнообразие и земеползването в земеделските земи е друга голяма слабост, която трябва да бъде решена през предстоящия период.

IV. Иновации в земеделието с висока природна стойност

Иновациите играят много важна роля за запазването и поддържането на земеделието с висока природна стойност. Иновациите могат да помогнат за справяне с проблемите с липсата на работници, специфични технологични проблеми, малките количества и сезонни суровини и др.

Въпреки това, иновациите могат лесно да предизвикат интензификация, която да намали природната стойност на земеделските земи в дългосрочен план. Ето защо е важно да се оценява въздействието на иновациите върху високата природна стойност на земеделските земи. Това може да се направи в конкретни партньорства за иновации и/или в целенасочено сътрудничество за научни изследвания.

V. Партньорства за земеделието с висока природна стойност

Сътрудничеството с неправителствени организации и научни изследователи се оказва изключително полезно както за разработването на политики, така и за практическата подкрепа за земеделието с висока природна стойност (Раздел 2). Някои от най-иновативните и интегрирани подходи за подпомагане на земеделието с висока природна стойност са разработени и внедрени от природозащитни НПО, например пилотно тестване на схеми за подпомагане, начини на прилагане на схемите и предоставяне на съвети, както и различни подходи за мониторинг и контрол.

Политиците следва да насърчават и да се включват в партньорства със земеделски производители, НПО и изследователи, както със селскостопански, така и с екологична насоченост.

Използвана литература

Agriidea (2017), External Review of the project "Linking nature protection and sustainable rural development, <https://bioselena.com/wp-content/uploads/2019/08/External-review-Final-report-12.07.2017-BG.pdf>

Agrotec (2010) Mid-term evaluation of the Bulgarian RDP 2007-2013.

Andersen, E., Baldock, D., Brouwer, F. M., Elbersen, B. S., Godeschalk, F. E., Nieuwenhuizen, W., ... & Hennekens, S. M. (2004). Developing a high nature value farming area indicator.

Beaufoy, G., Einarsson, P., Jones, G., Ruiz, J., & Stefanova, V. (2017) Best practice examples in the implementation of the new CAP on grassland with high natural value in selected EU member states.

Beaufoy, G., Jones, G., Kazakova, Y., McGurn, P., Poux, X., & Stefanova, V. (2011). Permanent pastures and meadows under the CAP: The situation in 6 countries. In The European Forum on Nature Conservation and Pastoralism (EFNCP) (Vol. 70).

Boccaccio L., (2014) Support the design and justification of the Project's pilot AES as part of the National Agri-environmental Programme. Comparative analysis between the national AE schemes of the wintering Geese and the Project's Pilot AES.

BSPB, (2013), Guidelines for application in the pilot AES in the region of Shabla and Durankulag

BSPB (2022) The Strategic Plan on CAP does not cover the European conservation objectives. Position submitted to Ministry of Agriculture, March 2022

Jones, G., and X. Poux. (2012) Socio-Economic Perspectives of HNV Farming." 2012). High Nature Value Farming in Europe - 35 European countries. Experiences and perspectives. Verlag regionalkultur

Kazakova Y., (2012), Evaluation of the overall implementation, impact and results of the project pilot grant scheme for support of HNV farmers in three Natura 2000 sites in Bulgaria: SPA "Ponor", SPA "Bessaparski Hills" and SPA "West Balkan Mountain" of the project "Conservation of globally important biodiversity in high nature value semi-natural grasslands through support for the traditional local economy", EFNCP

Kazakova, Y. (2012) Lies, damn lies and statistics, La Canada No.29, European Forum on Nature Conservation and Pastoralism

Kazakova-Mateva, Y. (2020). Policies supporting the use of agricultural land in Natura 2000. UNWE Publishing, Sofia.

Kazakova-Mateva, Y. (2019) Policy for promoting nature-friendly forms of agriculture. In Peneva, M., Kazakova-Mateva, Y. 2019. Spatial analysis of nature-friendly forms of farming in Bulgaria, UNWE Publishing, Sofia.

Lukanova I., Spasov S., (2020) Land for Life Layman's report, ISBN 978-954-8310-44-4, <https://www.landforlife.org/bg/news/deynosti-i-rezultati-na-proekt-zemya-za-tsarskiya-orel-kratak-otchet.html>

Measures for restoration and sustainable management of pastures for conservation of the Imperial eagle and the biodiversity, (2020),

[https://www.landforlife.org/download/pages/6/Leaflet Tsarski A3 FINAL.pdf](https://www.landforlife.org/download/pages/6/Leaflet_Tsarski_A3_FINAL.pdf)

Mitev D., (2013) Report on the implementation of the Pilot AES , BSPB

MAF (2007) Bulgarian Rural Development Programme 2007-2013, Annex 1.

Paracchini, M. L., Terres, J. M., Petersen, J. E., & Hoogeveen, Y. (2006). Background document on the methodology for mapping High Nature Value farmland in EU27. European Commission Directorate General Joint Research Centre and the European Environment Agency, 32.

Peneva, M., Y. Kazakova-Mateva, S. Lukanov, I. Aneva, B. Stefanova, and M. Topchieva. "Biodiversity, green and blue infrastructure and agriculture in Bulgaria. Publishing complex–UNWE, 2020." Bulgarian only (2020).

Petkov N. , (2015), FINAL Report of the project “Conservation of the Wintering Population of the Globally Threatened Red-breasted”Goose (*Branta ruficollis*) in Bulgaria” covering the project activities from 01/09/2010 to 31/05/2015, www.bsbb-redbreast.org

Plachiiski D., Popgeorgieva D, Difova E, Dikova M., Grigorova J., (2015), Final report on the activity “Elaboration and testing of farming friendly practices for the red breasted geese and transforming them into financial CAP instruments post 2013, BSPB

RDP (2008) Rural Development Programme for the period 2007-2013. Ministry of Agriculture and Forestry, Sofia

RDP (2014) Rural Development Programme for the period 2014-2020. Ministry of Agriculture and Forestry, Sofia

Stefanova V., (2014), Terminal Evaluation of the Project “Promoting Payments for Ecosystem Services (PES) and Related Sustainable Financing Schemes in the Danube Basin”, UNEP, <https://docslib.org/doc/4489991/terminal-evaluation-of-the-project-promoting-payments-for-ecosystem-services-pes-and-related-sustainable-financing-schemes-in-the-danube-basin>

STEP (2022) STEP’s position on the official draft of the BG CAP Strategic Plan, March 2022 <https://www.step-bg.bg/en/node/577>

Sustainable pasture management in favor of the farmers and the Imperial Eagle, brochure, <https://www.landforlife.org/media/ck/files/Brochure.pdf>

Tzonev R., Gusev Ch., et al. (2020). Measures for restoration and sustainable management of the pastures as a feeding habitat for the Imperial Eagle (*Aquila heliaca*), [http://www.landforlife.org/download/pages/3/Doklad Merki Pasishta web694.pdf](http://www.landforlife.org/download/pages/3/Doklad_Merki_Pasishta_web694.pdf)

[https://greenbalkans.org/bg/Fermeri poluchiha podkrepa za deynostta si v ramkite na syvmesten proekt na Zeleni Balkani i EuroNatur-p43](https://greenbalkans.org/bg/Fermeri_poluchiha_podkrepa_za_deynostta_si_v_ramkite_na_syvmesten_proekt_na_Zeleni_Balkani_i_EuroNatur-p43)

[https://greenbalkans.org/bg/Zeleni Balkani podpomogna shest fermeri v rayoni s visok o biologichno raznoobrazie-p4369](https://greenbalkans.org/bg/Zeleni_Balkani_podpomogna_shest_fermeri_v_rayoni_s_visok_o_biologichno_raznoobrazie-p4369)

<https://www.landforlife.org/en/index.html>